

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Гуманитарлық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Гуманитарная серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3439

№ 2 (2024)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Гуманитарная серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
KZ46VP400029271
выдано
Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области истории,
правоведения и общественных наук

Подписной индекс – 76131

<https://doi.org/10.48081/RAGE2665>

Бас редакторы – главный редактор

Бегимтаев А. И.

к.полит.н.

Заместитель главного редактора

Шамшудинова Г. Т., *доктор PhD,*

ассоц. профессор

Ответственный секретарь

Турлыбекова А. М., *к.и.н., ассоц. профессор*

Редакция алкасы – Редакционная коллегия

Акишев А. А.,	<i>д.полит.н., профессор;</i>
Алтыбасарова М. А.,	<i>к.полит.н., доцент;</i>
Ветренко И. А.,	<i>д.полит.н., профессор (Россия);</i>
Шашкова Я. Ю.,	<i>д.полит.н., профессор (Россия)</i>
Дронзина Т. А.,	<i>д.полит.н., профессор (София, Болгария)</i>
Абдикакимов М. Т.,	<i>доктор PhD</i>
Ермаханова С. А.,	<i>к.социол.н.</i>
Сағиқызы А.,	<i>д.филос.н., профессор;</i>
Кожамжарова М. Ж.,	<i>к.филос.н.</i>
Ахметова Г. Г.,	<i>к.филос.н., профессор;</i>
Уызбасва А. А.,	<i>доктор PhD;</i>
Аубакирова С. С.,	<i>доктор PhD</i>
Альмуханов С. Х.,	<i>к.филос.н., профессор;</i>
Кадыралиева А. М.,	<i>доктор PhD;</i>
Манасова М. М.,	<i>доктор PhD;</i>
Ахмеджанова Г. Б.,	<i>д.ю.н., профессор;</i>
Олжабаев Б. Х.,	<i>к.ю.н., ассоц. профессор;</i>
Ишеков К. А.,	<i>д.ю.н., профессор (Россия);</i>
Таштемиханова Р. М.,	<i>д.и.н., профессор;</i>
Азербайев А. Д.,	<i>доктор PhD;</i>
Шокубаева З. Ж.	<i>(тех. редактор).</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «ПОЛИТОЛОГИЯ»
SECTION «POLITOLOGY»

Алтыбасарова М. А., Ерланов Н. Е.

Межнациональный конфликт как угроза политической
и экономической стабильности Казахстана.....5

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «СОЦИОЛОГИЯ»
SECTION «SOCIOLOGY»

Рахимбаева М. Н.

Қазақстандағы еңбек көші-қоны процестерін басқару 15

Шамшудинова Г. Т., Жаябаева Р. Г.

Проблемы и вопросы развития демографических процессов
в Казахстане: социальные и экономические факторы25

«МӘДЕНИЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ
СЕКЦИЯ «КУЛЬТУРОЛОГИЯ»
SECTION «CULTUROLOGY»

Мұхаметжан С. Қ.

Мұражайлар – заманауи қоғамның мәдени тірегі37

Авторлар туралы ақпарат

Правила для авторов

Information about the authors.....48

Авторларға арналған ережелер Правила для авторов Rules for authors	51
Жарияланым этикасы Публикационная этика Publication ethics.....	63

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

МРНТИ 11.01.11

<https://doi.org/10.48081/NGXI7780>

***М. А. Алтыбасарова¹, Н. Е. Ерланов²**

^{1,2}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

*e-mail: mika_al@mail.ru

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНФЛИКТ КАК УГРОЗА ПОЛИТИЧЕСКОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ КАЗАХСТАНА

В статье дан анализ межнациональным конфликтам, где были рассмотрены их причины и природа возникновения. Межэтнические отношения всегда относились к одной из главных сфер, которые обеспечивали стабильность в общественном развитии, особенно в условиях разнообразия языков, культур и конфессии. Политические реформы, разнообразные преобразования в нашей стране не могут осуществляться без мирного сосуществования всех народов и народностей, проживающих здесь. Исследование данной проблемы, представляется важным в целях сохранения стабильности в казахстанском обществе. В данной статье рассматриваются особенности возникновения межэтнических конфликтов и обосновывается актуальность их изучения. Темы межнациональных отношений всегда были и продолжают быть одним из главных аспектов общественно-политической заинтересованности данной проблемы.

В работе авторами изучена межэтническая обстановка в контексте предотвращения разногласии между различными народностями, которые имеют вероятность трансформироваться в различные столкновения и противоборства на национальной почве.

Все социальные, экономические и политические изменения в нашей стране неизбежно затрагивают межнациональные отношения. И их обострение может негативно влиять на консолидацию казахстанского общества, плодотворный межкультурный диалог

и социальную интеграцию. С такими проблемами сталкиваются многие государства. Авторы на примере Кордайских событий, обосновывают актуальность данной проблемы.

На сегодняшний день чувствуется недостаток в свежих взглядах по преодолению противоречий в этнических вопросах.. Для многонационального государства Казахстан межнациональная консолидация является значимой потребностью для претворения в жизнь различных реформ и изменений.

Ключевые слова: межнациональные отношения, конфликт, обобщение ситуации, обеспечение безопасности, внутривластная стабильность

Введение

В течение всей жизни люди, общество, человечество сталкивается с различными видами противостояния и противоречий. Среди которых, межнациональные конфликты отличаются своей остротой и напряженностью. Межнациональные конфликты всегда сопровождали человечество. Они то утихают, то усиливаются, и наращивание с каждым годом этнических проблем приумножает желание исследователей, глубоко познать сущность данной проблемы. Изучение и интерес общественности к такой сложной проблеме будет сопровождаться всегда не смотря ни на что.

При рассмотрении значения и сущности слова «межнациональный конфликт» следует в первую очередь обратить внимание на его определение. Преобладающим в науке и более распространенным в наше время является определение межнационального конфликта, указывающее на противостояние между участниками разных этносов и вероисповеданий, зародившееся в итоге ограничения их прав, свобод и полномочий, несоблюдения их интересов.

Материалы и методы

Методической основой работы стал исторический подход для обстоятельного определения межнациональной напряженности в отношении различных этносов. Также применен теоретический метод, сравнительный и системный анализ и все необходимые для данного исследования научные инструменты и механизмы. Основой работы явились научные методы, направленные на комплексное изучение необходимой литературы и различных источников, отражающих проблемы межэтнических отношений.

Результаты и обсуждение

Разнообразие этнических групп, культур и языков делает Казахстан уникальным многонациональным государством, где сфокусированы

политические и экономические интересы глобальных и региональных держав.

Но, несмотря на это, анализ межэтнической ситуации показывает, что на территории независимого Казахстана произошло ряд межнациональных конфликтов, в основе которых лежали инциденты бытового характера, которые быстро перетекали в массовые беспорядки. Изучением конфликтов занимаются практически все отрасли гуманитарного знания.

Реальность демонстрирует, что этнические конфликты быстро загораются и завершаются, а могут и долго продолжаться. Так или иначе когда-нибудь приходит финальная стадия, где все решается и устраняется сам конфликт [1, с. 87].

К таким конфликтам на этнической почве можно отнести произошедший в 2006 году казахско-уйгурское столкновение в п. Шелек Алматинской области, спровоцированный молодежью уйгурской диаспоры. В конфликте приняли участие более 300 человек с обеих сторон, который удалось нивелировать путем введения комендантского часа, вмешательства старейшин и отрядов полиции [2, с. 111].

В 2007 году в этом же регионе произошел казахско-чеченский конфликт, в котором погибло 5 человек (3 чеченца и 2 казаха), телесные повреждения получили более десятки граждан, разрушению подвержено частные и коммерческие объекты местного населения [3, с. 2].

В этом же году в с. Маятас Южно-Казахстанской области вследствие изнасилования 4-летнего мальчика титульной нации 16-летним курдом произошли т.н. «антикурдские погромы» в трех районах Южно-Казахстанской области. В результате, в течение трех дней в самом с. Маятас преследованию подверглись жители курдской национальности, которые сопровождалась поджогом их частных владений и коммерческих объектов [4, с. 46].

Среди прочих межэтнических столкновений, самым крупным можно выделить казахско-дунганский конфликт, имевший место в 2020 году в Кордайском районе Жамбылской области.

Анализ произошедшей ситуации показал, что данный конфликт зачастую обусловлен социально-экономическим фактором в регионе, играющий ключевую роль в формировании напряженности между двумя этническими группами – казахами и дунганями.

Необъективное распределение экономических ресурсов в пользу дунганской диаспоры привело к значительным различиям в уровне жизни между титульной нацией и дунганями.

В числе прочих, социально-экономическое неравенство создало условие для возникновения недовольства и чувства несправедливости среди представителей титульной нации, которые оказались в менее выгодном положении. Данный процесс длительный период проявлялся в различных формах, включая доступ к работе, качественному образованию, здравоохранению, жилищным условиям и коммерции.

Таким образом, бытовой конфликт между представителями титульной нации и дунганской диаспоры (5 февраля), а также игнорирование дунганами законных требований сотрудников полиции (казахи) и нападение на них (7 февраля) спровоцировал крупный межнациональный конфликт в регионе, который сопровождался массовыми беспорядками, погромами и грабежами.

В результате конфликта погибли 11 человек, 185 жителей обратились за медицинской помощью, свыше 23 тыс. жителей из числа дунган вынуждено бежали на территорию соседней страны, несколько тысяч представителей дунганской диаспоры укрывались в мечетях и пограничных заставах.

По официальным данным, сожжено 39 жилых домов, 20 коммерческих объектов, 47 единиц автотранспорта. Всего пострадало 778 семей.

Материальный ущерб конфликта составил порядка 2 млрд. тенге [5, с. 7].

Глава государства К.Токаев прокомментировал следующим образом: «события в Кордае стали потрясением для всего народа и, без преувеличения, привлекли внимание всего мира» [6, с. 10].

Действительно, трагические события в Кордайском районе негативно сказались на политической и экономическую стабильность в стране.

Во-первых, произошедший межнациональный конфликт нанес ощутимый урон и имидживый ущерб репутации Казахстана на международной арене, поскольку страна считалась феноменом казахстанской модели межнационального согласия.

Во-вторых, на примере Кордайских событий Ассамблея народа Казахстана как институт, призванный обеспечивать стабильность и развитие межэтнических отношений показала свою недееспособность как в формировании принципов толерантности, выявления и профилактики конфликтов на ранней стадии, так и в критических ситуациях.

Во-третьих, кордайское столкновение сформировало у представителей других этнических групп, в т.ч. уйгурской, курдской и узбекской диаспоры чувство беспокойности и тревожности за свою безопасность. Вновь актуализировался вопрос миграции в случае подобных конфликтов.

Во-четвертых, в период и после конфликта социально-экономическая сфера в ряде районов Жамбылской области была парализована ввиду введенных ограничительных мер. Пограничные посты с сопредельным

Кыргызстаном были временно закрыты, что ощутимо снизило пропускную способность и товарооборот. На стабилизацию ситуации и восстановление привычного образа жизни потребовался продолжительный период времени.

В-пятых, из государственного бюджета выделено порядка 2 млрд. тенге на восстановление последствий массовых беспорядков и погромов, причиненных физическим и юридическим лицам.

По оценкам ООН, внутрисударственные, в том числе и межэтнические конфликты, унесли больше человеческих жизней, чем войны. Сегодня стало очевидным, что прежние варианты решения межэтнических проблем себя исчерпали, что национальная рознь, национальная вражда, национальное недоверие – это как правило, следствие накапливавшихся годами ошибок и промахов в этнической политике. Влияние на развитие таких ситуаций могут оказывать разные факторы, в том числе религиозная сфера, культурные, территориальные, исторические и политические проблемы. Решение межнационального конфликта будет отличаться с учетом его причины, а также особенностей народности или группы людей, проживающей на определенной территории [7, с. 10].

Исследование межэтнических конфликтов, бесспорно, очень важная и необходимая задача для политологии и других наук, потому что, знания о причинах и противоречиях между этническими сообществами, позволяют своевременно выявлять конфликты и проводить их профилактику. История не дает четких советов по выходу из конфликтных ситуаций. Лишь, одно точно понятно – эти конфликты невозможно разрешить, если непосредственные стороны противоречий не захотят прийти к примирению. Из-за этого проблемы исследования их истории, устройств их предотвращения и урегулирования становятся как никогда важными [8, с. 98]. При решении межнациональных конфликтов необходимо соблюдать следующие принципы межнациональных отношений: во-первых, принцип отказа от использования методов насилия и принуждения, во-вторых, принцип поиска согласия, выясняя в этих целях мнение каждого участника конфликта, в-третьих, принцип признания прав и свобод человека в качестве наивысшей ценности, в-четвертых, принцип проявления готовности к тому, чтобы мирными способами урегулировать спорные аспекты. Характерная для последних десятилетий недооценка национальных факторов развития привела в конечном счете к тому, что наша общественная мысль оказалась не в состоянии дать ответы на возникшие сложные вопросы межнациональных отношений, предвидеть возможные коллизии на национальной почве, скорректировать государственную национальную политику в соответствии с требованиями времени. Содержание всякой национальной политики

является не только и не столько снятие уже существующих противоречий и негативных явлений, сколько умение их прогнозировать, создание такого механизма, который исключал бы межнациональную напряженность и национальную нетерпимость [9, с. 109].

В результате, на сегодняшний день значительным является разработка новых приемов к оценке развития межэтнической интеграции, изучения характеристики его протекания в динамической обстановке, определение его позиции в системе национальных отношений.

В полиэтничном казахстанском обществе, национальный вопрос является реальной действительностью и пренебрежение е. может влести существенные и пагубные последствия, не учитывая их, нереально устранить и урегулировать вопросы первостепенной важности. Нельзя полагаться на развитие общества без согласия особенностей национального согласия, современного прогнозирования и усвоения вероятных конфликтных противоречий национальной розни [10, с. 33].

Выводы

Подводя итог, хотелось бы сказать, что предостережение от конфликтов – это первоочередная задача любой страны. Тот или иной конфликт, а в особенности этнический легче предотвратить, чем противодействовать уже на стадии разгорания. Любой конфликт, тем более этнический, проще предупредить, чем разрешать уже на стадии физического противостояния сторон.

Для полиэтничного государства, каковым является Казахстан, задача укрепления межнационального согласия является по существу главной ценностью, важнейшей составной частью продвижения к демократии, необходимым условием развития страны и успеха осуществляемых реформ. Самый эффективный путь предотвращения разного рода конфликтов заключается в единстве и взаимопонимании. Когда один народ будет уважать интересы другого, тогда люди будут жить в мире и согласии. Осознание всеми людьми неприемлемости насилия, выработка уважения к национальным чувствам всех этнических групп. А также, проведение лояльной политики учета интересов всех народов и народностей.

Любое обострение конфликта на этнической почве непосредственно негативно повлияет на консолидацию казахстанского многонационального общества, плодотворный межкультурный диалог и социальную интеграцию. В нашем государстве сформировалась система регулирования и стабилизации толерантности, основное значение которого взаимодействие и плодотворность общества и государства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

- 1 **Агеев, В. С.** Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2017. – С. 87.
- 2 **Рудов, Г. А., Пономарева, Е. Г.** Края дуги нестабильности: Балканы-Центральная Азия : монография. – М. : Изд-во «Восток-Запад», 2010. – С. 111.
- 3 **Казахско-чеченский конфликт в Алматинской области.** Режим доступа: ru.wikipedia.org/wiki /
- 4 **Савин, И.** Проблемы управления различиями в многоэтнических сообществах южного Казахстана // Центральная Азия и Кавказ. – 2012. – Вып. 3. – Т. 15. – С. 46.
- 5 Режим доступа: ru.wikipedia.org/wiki
- 6 Режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/the-kazakh-authorities-do-not-recognize-ethnic-conflicts-31001861.html>
- 7 **Здравомыслов, А. Г.** Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве. – М. : Аспект Пресс, 2012.
- 8 **Хесли, В. Л.** Национализм и пути реализации межэтнических противоречий // Политические исследования. – 2011. – № 4. – С. 98–107.
- 9 **Мирзоян, С. Э.** Межнациональные конфликты: характеристика, причины и основные классификации / Электронный вестник. Ростовский социально-экономический институт. – 2016. – Вып. 2. – С. 107–113.
- 10 **Боришполец, К. П.** Постсоветское пространство в этнополитическом измерении // Вестн. Моск. ун-та, Сер. 18. Социология и политология. – 2018. – № 3. – С. 27–36.

REFERENCES

- 1 **Ageev, V. S.** Mezhrupповое vzaimodejstvie: socialno-psixologicheskie problem [Intergroup interaction: socio-psychological problems]. – М. : Publishing House of the Moscow University, 2017. – P. 87.
- 2 **Rudov, G. A., Ponomareva, E. G.** Kraya dugi nestabil' nosti : Balkany-Centra' naya Aziya : monografiya [Edges of the arc of instability : The Balkans-Central Asia : monograph]. – М. : Publishing house «East-West», 2010. – P. 111.
- 3 **Kazaxsko-chechenskij konflikt v Almatinskoy oblasti** [Kazakh-Chechen conflict in the Almaty region]. – Access mode: ru.wikipedia.org/wiki /
- 4 **Savin, I.** Problemy upravleniya razlichiyami v mnogoetnicheskix soobshhestvax yuzhnogo Kazaxstana [Problems of managing differences in multiethnic communities of southern Kazakhstan] // Central Asia and the Caucasus. – 2012. – Issue 3. – Vol. 15. – P. 46.

5 Rezhim dostupa: ru.wikipedia.org/wiki

6 Rezhim dostupa: <https://rus.azattyq.org/a/the-kazakh-authorities-do-not-recognize-ethnic-conflicts-/31001861.html>

7 **3dravomyslov, A. G.** Mezhnacionalnye konflikty v postsovetskom prostranstve [Interethnic conflicts in the post-Soviet space]. – М. : Aspect Press, 2012.

8 **Xesli, V. L.** Nacionalizm i puti realizacii mezhe`tnicheskix protivorechij [Nationalism and ways of realizing interethnic contradictions] // Political studies. – 2011. – № 4. – P. 98–107.

9 **Mirzoyan, S. E.** Mezhnacionalnye konflikty: xarakteristika, prichiny i osnovnye klassifikacii [Interethnic conflicts: characteristics, causes and basic classifications / Electronic Bulletin. Rostov Socio-Economic Institute. – 2016. – Issue 2. – P. 107–113.

10 **Borishpolecz, K. P.** Postsovetskoe prostranstvo v etnopoliticheskom izmerenii [The post-Soviet space in the ethno-political dimension] // Vestnik Mosk. Univ. Ser. 18. Sociology and Political Science. – 2018. – №. 3. – P. 27–36.

Поступило в редакцию 09.04.24

Поступило с исправлениями 23.04.24

Принято в печать 16.05.24

*М. А. Алтыбасарова¹, Н. Е. Ерланов²

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

09.04.24 ж. баспаға түсті.

23.04.24 ж. түзетулерімен түсті.

16.05.24 ж. басып шығаруға қабылданды

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫС ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ҚАУІП

Мақалада ұлтаралық қақтығыстарға талдау жасалған, олардың себептері мен пайда болу сипаты қарастырылған. Этносаралық қарым-қатынас қашанда қоғамдық дамудағы тұрақтылықты қамтамасыз ететін, әсіресе тілдердің, мәдениеттердің және діндердің алуандығы жағдайында басты салалардың бірі болып табылады. Еліміздегі саяси реформалар мен түрлі қайта құрулар осында тұратын барлық ұлттар мен ұлыстардың тату-тәтті өмір сүруінсіз жүзеге аспайды. Бұл мәселені зерттеу қазақ

қоғамындағы тұрақтылықты сақтау үшін маңызды болып көрінеді. Бұл мақалада ұлтаралық қақтығыстардың пайда болу ерекшеліктері қарастырылып, оларды зерттеудің өзектілігі негізделеді. Этносаралық қатынастар тақырыптары әрқашан осы мәселенің қоғамдық-саяси мүддесінің негізгі аспектілерінің бірі болған және болып қала береді.

Жұмыста авторлар ұлтаралық жағдайды ұлттық негізде әртүрлі қақтығыстар мен текетірестерге айналуы мүмкін түрлі ұлттар арасындағы келіспеушіліктердің алдын алу тұрғысында зерттеген.

Еліміздегі барлық әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер ұлтаралық қатынастарға сөзсіз әсер етеді. Ал олардың шиеленісуі қазақ қоғамының консолидациясына, жемісті мәдениетаралық диалог пен әлеуметтік интеграцияға кері әсерін тигізуі мүмкін. Көптеген мемлекеттер мұндай проблемаларға тап болады. Бұл мәселенің өзектілігін дәлелдеу үшін авторлар Қордай оқиғасын мысалға келтіреді.

Бүгінгі таңда этностық мәселелердегі қайшылықтарды еңсеру жөнінде тың көзқарастар жетіспейді. Көпұлтты Қазақстан мемлекеті үшін этносаралық консолидация түрлі реформалар мен өзгерістерді жүзеге асырудың маңызды қажеттілігі болып табылады.

Кілтті сөздер: ұлтаралық қатынастар, жанжал, жағдайдың шиеленісуі, қауіпсіздік, ішкі саяси тұрақтылық.

*М. А. Altybassarova¹, N. E. Erlanov²

^{1,2}Toraigyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Received 09.04.24.

Received in revised form 23.04.24.

Accepted for publication 16.05.24.

THE INTERETHNIC CONFLICT AS A THREAT TO POLITICAL AND ECONOMIC STABILITY IN KAZAKHSTAN

The article provides an analysis of interethnic conflicts, where their causes and nature of occurrence were examined. Interethnic relations have always been one of the main areas that ensure stability in social

development, especially in conditions of diversity of languages, cultures and religions.

Political reforms and various transformations in our country cannot be carried out without the peaceful coexistence of all peoples and nationalities living here. The study of this problem seems important in order to maintain stability in Kazakh society. This article examines the peculiarities of the emergence of interethnic conflicts and substantiates the relevance of their study. Themes of interethnic relations have always been and continue to be one of the main aspects of the socio-political interest of this problem.

In the work, the authors studied the interethnic situation in the context of preventing disagreements between different nationalities, which are likely to transform into various clashes and confrontations on national grounds.

All social, economic and political changes in our country inevitably affect interethnic relations. And their aggravation can negatively affect the consolidation of Kazakh society, fruitful intercultural dialogue and social integration. Many states face such problems. The authors use the example of the Kordai events to substantiate the relevance of this problem.

Today, there is a lack of fresh views on overcoming contradictions in ethnic issues. For the multinational state of Kazakhstan, interethnic consolidation is a significant need for the implementation of various reforms and changes.

Keywords: interethnic relations, conflict, aggravation of the situation, security and internal political stability.

«ӘЛЕУМЕТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 04.21.51

<https://doi.org/10.48081/LEKN9516>

***М. Н. Рахымбаева**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
*e-mail: www.madina.pvl@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК КӨШІ-ҚОНЫ ПРОЦЕСТЕРІН БАСҚАРУ

Мақалада Қазақстан аумағындағы еңбек көші-қоны, көрші мемлекеттермен осы процесті басқару және реттеу қарастырылады.

Бұл зерттеудің негізгі бағыты еңбек көші-қоны процестерін реттейтін құқықтық және институционалдық механизмдер, сондай-ақ заңсыз көші-қонмен байланысты проблемалар болып табылады. Ұлттық заңнама туралы ақпараттың бастапқы көзі ретінде көші-қонды басқару және статистика жөніндегі ұлттық органдардың электрондық базалары мен сайттары да қарастырылды. Зерттеу жүргізу үшін ЕҚБІҮ (Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы), ХҚҰ (Халықаралық көші-қон ұйымы) және ХЕҮ (Халықаралық еңбек ұйымы) 2006 жылғы басшылығында баяндалған теориялық ережелер мен практикалық ұсынымдар пайдаланылды, бұл еңбек көші-қонын басқарудың ұлттық тетіктеріне жан-жақты талдау жүргізуге мүмкіндік берді.

Бұл мәселенің өзектілігіне қарамастан, көптеген олқылықтар анықталды, мысалы, келетін және кететін еңбек мигранттарының саны туралы нақты деректер жоқ. Соңғы статистика сыртқы көші-қонның жалпы санын көрсетеді.

Еңбек көші-қоны еңбек нарығына және жұмыссыздық деңгейіне әсер ететін елдің маңызды сипаттамасы болғандықтан, осы процесті бақылау және заңдастыру қажет. Көші-қон рәсімдерін оңтайландыру үшін ақпараттық технологияларды енгізу. Бұл

процесті басқару ішкі және сыртқы факторларды ескеретін кешенді тәсілді қажет етеді.

Кілтті сөздер: көші-қон, еңбекші-мигранттар, басқару, реттеу, заңнама, халықаралық көші-қон, жақсы өмір, қақтығыстар, заңнамалық ереже, құқық.

Кіріспе

Көші-қон – бұл ел ішінде де, одан тыс жерлерде де адамдардың бір тұрғылықты жерінен екінші тұрғылықты жеріне ауыстырудың күрделі және көп қырлы процесі. Көші-қонның себептері әртүрлі болуы мүмкін: экономикалық, әлеуметтік, саяси, экологиялық және басқалар.

Экономикалық себептерге жоғары жалақымен жұмыс іздеу, материалдық жағдайдың жақсаруы немесе қолайлы еңбек жағдайлары жатады. Көбінесе экономикалық қажеттіліктер әлеуметтік қажеттіліктермен тығыз байланысты, мысалы, отбасы үшін жақсы өмірді қамтамасыз ету, білім алу, туыстарымен қауышу. Саяси себептер, әдетте, мемлекет бастан кешіретін мәселелермен байланысты, бұл соғыстар, қақтығыстар болуы мүмкін. Экологиялық проблемалар табиғи апаттардан, климаттың өзгеруінен немесе қоршаған ортаның ластануынан туындайды.

Қазіргі уақытта еңбек көші-қоны Орталық Азиядағы халықаралық көші-қонның негізгі ағымдарын қалыптастыруда. Бұл аймақтағы халықаралық көші-қон әртүрлі себептерге байланысты, мысалы, тұрақты тұруға ерікті түрде көшу және одан кейін басқа мемлекеттің азаматтығын алу, саяси немесе экологиялық себептерге байланысты мәжбүрлі көші-қон, этникалық репатриация, отбасылардың бірігуі немесе басқа мемлекетте білім немесе медициналық қызмет алу. Бұл көші-қон қозғалыстары ішкі рәсімдерді іске асыру шеңберінде енгізілген тиісті ратификацияланған халықаралық-құқықтық құралдардың болуына байланысты немесе қабылдаушы елдердің ұлттық заңнамасының әзірленген және тиімді қолданылатын ережелерінің арқасында еңбек көші-қонымен салыстырғанда неғұрлым реттелген сипатқа ие [1].

Сонымен қатар, халықаралық көші-қонның осы түрлеріне қатысты тиісті мәртебесі бар адамдарды есепке алудың пәрменді құралдары әзірленді. Еңбек көші-қонының сандық өсуіне қарамастан, басқару мен реттеуде айтарлықтай олқылықтар бар. Халықаралық еңбек көші-қоны жөніндегі ұлттық заңнаманы дамыта отырып, Орталық Азия мемлекеттері екіжақты немесе өңірлік келісімдер режимдеріне қатысады. Алайда, құзыретті мемлекеттік органдар еңбек көші-қоны ағындарының едәуір бөлігі бақылау мен реттеуге жатпайтынын мойындайды. Бұл мәселелерді тиімді шешу мемлекеттердің ынтымақтастығына тікелей байланысты [2].

Материалдар мен әдістер

Қазіргі уақытта еңбек көші-қоны саласындағы халықаралық және өңірлік ынтымақтастықты дамытудың негізгі бағыты еңбек мигранттарының құқықтарын заңнамалық деңгейде ілгерілету болып табылады. 1990 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) еңбекші-мигранттардың құқықтарына қатысты қабылдаған халықаралық конвенция, сондай-ақ 2008 жылы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) қабылдаған Еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция негізінде Орталық Азия елдерінде, оның ішінде Қазақстанда да еңбек көші-қонын басқару жүзеге асырылады [3].

Қарастырылып отырған елдердің көпшілігінде жақын құқықтық жүйелер бар, бірақ еңбекші-мигранттардың құқықтарын қамтамасыз етуге қатысты заңнамалық ереже айтарлықтай ерекшеленеді. Бұл олардың әлеуметтік қамсыздандыру құқықтарына және медициналық қызметтерге қол жеткізу шарттарына қатысты.

Орталық Азияда халықаралық көші-қонды реттеудің білім және біліктілік туралы құжаттарды тану, еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің межелі елдердегі әлеуметтік интеграциясы сияқты аспектілерінің маңыздылығы кезең-кезеңімен артып келеді. Бұған білім беру жүйелерінің айырмашылықтары мен бұрынғы кеңестік республикалардың мәдени айырмашылықтары, сондай-ақ шыққан елдердегі орыс тілді халықтың азаюы себеп болды [4].

Елдің халықаралық еңбек көші-қонын басқару тәсілдері оның шыққан еліне немесе баратын еліне байланысты, дегенмен іс жүзінде нақты бөлуді жүзеге асыру әрдайым оңай бола бермейді. Келу еңбек көші-қоны көлемі бойынша негізгі қабылдаушы елдер Ресей мен Қазақстан болып табылады. Алайда, қарастырылып отырған барлық елдерде, соның ішінде шыққан елдері ретінде біржақты танылған және ішкі еңбек нарықтарында жұмыс орындарының тапшылығы бар елдерде басқа елдерден еңбек көші-қоны орын алады. Орталық Азияның барлық елдері халықтың тығыздығы жоғары және Түркия мен Қытай сияқты еңбек, қызмет көрсету және тауар нарықтарында қатаң бәсекелестігі бар елдерден келетін халықаралық көші-қон үшін азды-көпті тартымды болып табылады. Мысал ретінде қарастырылып отырған субаймақтың көптеген елдерінде түрік компаниялары белсенді қатысатын және әдетте өз елінің азаматтарын әртүрлі жұмыстарға тартатын құрылыс секторы болып табылады. Сонымен қатар, экономикалық жағдайдың өзгеруімен мұндай елдер жіберуші елдер санатынан қабылдаушы елдерге және керісінше ауыса алады. Мемлекеттердің шығу тегі мен тағайындалу мәртебесі бойынша бөліну

процесі еңбек көші-қоны ағындарын тиімді басқару үшін қажетті шараларды айқындайды [5].

Шыққан елдердің көші-қон саясаты еңбек мигранттарын жөнелтуге, қолдауға және қорғауға дайындық бойынша қызметтер көрсетуі, сондай-ақ еңбек көші-қонының екіжақты пайдасын дамытуы тиіс. Ал межелі елдердің көші-қон саясатына қатысты шетелдік жұмыс күшін қабылдау рәсімдері мен шарттары және еңбекші-мигранттардың экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтарын тану аса маңызды болып табылады. Оларды пайдалану еңбекші-мигранттардың құқықтарына қатысты ұлттық заңнаманың негізгі ережелеріне мақсатты талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл еңбекші-мигранттардың құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық стандарттар негізінде еңбек көші-қонын тиімді басқару үшін шешімдер табуға мүмкіндік береді, дегенмен қаралған елдердің көпшілігі БҰҰ-ның 1990 жылғы конвенциясы мен ХЕҰ-ның №97 және 143 конвенцияларының Тараптары болып табылмайды. Ұлттық заңнама, бағдарламалық құжаттар, институционалдық негіздер және еңбек көші-қоны статистикасы туралы ақпараттың бастапқы көзі ретінде Ұлттық көші-қонды басқару және статистика органдарының электрондық заңнамалық базалары мен сайттары қарастырылды [6].

Нәтижелер және талқылау

1990-шы жылдар мен 2000-шы жылдардың басында Кеңес Одағының ыдырауы нәтижесінде жаңа тәуелсіз мемлекеттер арасындағы көші-қон процестері күшейе түсті. Әр түрлі этникалық топтардың бұрынғы тұрғылықты жерлерінен дәстүрлі тұрғылықты елдеріне белсенді қоныс аударуы байқалды. Кеңес Одағының құрамында көші-қон ішкі болып саналды, тәуелсіздік алғаннан кейін ол мақсатына қарай өзгеріп, сыртқы деп аталды. Шекаралардың ашылуымен этникалық көші-қон бұрынғы Кеңес Одағының аумағынан тыс жерлерде де болды. Қазақстан Республикасы Статистика комитетінің деректеріне сәйкес 2004 жылға дейін көші қонның теріс сальдосы болған [7].

Осыған байланысты Ресей мен Қазақстан бұрынғы отандастарын репатриациялау жөніндегі бағдарламаларды белсенді қолдайды. Мәселен, Қазақстанда 1999-2003 жылдары мемлекеттік бюджеттен қаржыландыру есебінен тұрғын үй сатып алу арқылы этникалық қазақтарды репатриациялауды қолдау тетігі енгізілді, кейіннен ол ақшалай көмекке ауыстырылды (Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Адам құқықтары жөніндегі Комиссия, 2012). Ресейде 2006 жылдан бастап шетелде тұратын отандастардың ерікті түрде қоныс аударуына ықпал ететін мемлекеттік бағдарлама жүзеге асырылуда және 2012 жылы оның екінші нұсқасы қабылданды (Ресейдің Федералды көші-қон қызметі, 2012). Сонымен бірге Арменияда, Әзірбайжанда және Грузияда көші-қон саясатының басымдықтарының бірі соңғы және тарихи көші-қон

қозғалыстарынан туындаған шет елдердегі диаспоралармен байланысты қолдау болып табылады. Қазіргі уақытта Орталық Азиядағы көші-қон процестерінің негізгі тренді халықаралық еңбек көші-қоны болып табылады [8].

Қазақстанда еңбек мигранттары туралы нақты ақпарат өте аз (ХКҰ, 2020), сондықтан ХКҰ деректерді жинау әдістемелерін жетілдіру және еңбек көші-қоны туралы неғұрлым дәйекті және халықаралық деңгейде салыстырылатын деректер жиынтығын құруға жәрдемдесу тәсілі ретінде ДТМ жүйесінің құралдарын пайдалануды шешті. Бұл бұрынғы одақтас республикалар арасында экономикалық және әлеуметтік байланыстардың, тілдік және мәдени қауымдастықтың сақталуына байланысты орын алады. Сонымен қатар, аймақтың көптеген елдері арасында визасыз орын ауыстыру режимі өзара негізде қолданылады. Сонымен бірге, еңбек көші-қон географиясы біртіндеп кеңейіп келеді, бұл, басқалармен қатар, әлемнің басқа аймақтарындағы елдердің нарықтарына өзара қол жетімділіктің кеңеюімен, ағылшын және басқа да шет тілдерін білетін халық санының артуымен байланысты [9].

Еңбек көші-қоны Қазақстан экономикасының маңызды сипаттамасы болып табылады. Бұл еңбек нарығының динамикасына әсер етеді, жұмыс күшіне сұранысты арттырады және жұмыссыздық деңгейін әлсіретеді. Соңғы бағалауларға сәйкес (Ұлттық статистика бюросы, күні көрсетілмеген) халықаралық мигранттардың көпшілігі квота жүйесі бойынша Өзбекстаннан, Қытайдан, Түркия Республикасынан немесе Үндістаннан немесе Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) Ресей Федерациясымен, Беларусьпен, Армениямен және Қырғызстанмен ортақ еңбек нарығы арқылы келеді, онда жұмысқа рұқсат талап етілмейді. Осыған қарамастан, Қазақстанда жүрген еңбек мигранттарының бейіні, тәжірибесі, мінез-құлқы мен ниеттері туралы ресми сандық және сапалық деректердің жетіспеушілігі байқалады. Мысалы, БҰҰ статистикасында (күні көрсетілмеген) елдегі мигранттардың саны туралы болу негіздері бойынша деректер жоқ. Осылайша, Қазақстанда еңбек мигранттары туралы нақты ақпарат өте аз (ХКҰ, 2020), ал елдегі еңбек көші-қоны феноменін түсіну шектеулі. Сондықтан ХКҰ ДТМ жүйесінің құралдарын деректерді жинаудың қолданыстағы әдістемелерін жетілдіру және еңбек көші-қоны туралы неғұрлым дәйекті, егжей-тегжейлі және халықаралық салыстырылатын мәліметтер жиынтығын құруға ықпал ету тәсілі ретінде пайдалануды шешті. Осы баяндамада зерттеу жүргізу кезінде Қазақстанда болған еңбек мигранттарына сауалнама жүргізу арқылы 2022 жылдың көктемінде жиналған ақпарат жиналды және талданды. Сайып келгенде, алынған нәтижелер одан әрі бағдарламалық іс-шараларға, ақпараттық жұмыстарға және хабардарлықты арттыру науқандарына дәлелдер жинау үшін пайдаланылады [10].

Қорытынды

2000 жылдардың басынан бастап Қазақстан еңбек көші-қоны тағайындалған елге айналды және қазіргі уақытта Орталық Азияда қабылданатын еңбек мигранттарының көлемі бойынша екінші ел болып танылды. Қазақстанда халық саны өсіп келе жатқанымен, еңбек нарығында өз азаматтары толтырылмаған бірқатар тауашалар бар. Олардың болуы елімізде білікті техниктер мен жұмысшылардың тапшылығы кезіндегі даму жобаларының өсіп келе жатқан санымен, сондай-ақ жергілікті халықтың белгілі бір беделді емес, жалақысы төмен жұмыс орындарының талап етілмеуімен байланысты.

Біздің мемлекетіміз үшін ауыл шаруашылығында, құрылыс саласында және инновациялық технологияларда мигранттардың еңбегін тарту қажеттілігі бар. Қазақстанға еңбек көші-қоны ағындарының негізгі бөлігі визасыз режимі бар елдердің азаматтарына тиесілі, ең алдымен бұл Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан. Қырғызстан мен Тәжікстаннан келген еңбекші-мигранттар бойынша ХҚҰ жүргізген зерттеулерді талдай отырып, 2010 жылы респонденттердің тек 2.1% – ы шетелдік жұмыс күші бойынша ресми рұқсаттар негізінде жұмыс істеді, 2012 жылы-4.7% . Нақты деректер статистикасы кіріс еңбек көші-қоны бойынша бермейді. Мәселен, 2013 жылы қазақстандық жұмыс берушілерге 25559 шетелдік жұмыскерге рұқсат берілді және олардың көпшілігі Қазақстанда визалық режимі бар елдердің азаматтары болды (Халықаралық көші-қон ұйымы, 2015).

Қазақстанда Қытайдан, Түркиядан, АҚШ-тан және басқа елдерден келетін Еңбекші-мигранттар негізінен білікті кадрлар (менеджерлер, мамандар, білім беру қызметкерлері және т.б.) ресімделеді. Сарапшылардың пікірінше, Қазақстанға келетін еңбек көші-қонының нақты көлемі жұмысқа берілетін рұқсаттар санынан асып түседі. Алдын ала ресми бағалауларға сәйкес, елде жұмыс істейтін еңбекші-мигранттардың жалпы саны 100-300 мың адам деңгейінде бағаланады [6]. Шет елдерге жұмысқа шығатын қазақстандық азаматтар бойынша статистикалық деректер жоқ. Мемлекеттік атқарушы органдардың деректері ғана бар, жеке жұмыспен қамту агенттіктері қазіргі уақытта уәкілетті органға ақпарат бермейді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Ни, В.** Солтүстік және Орталық Азиядағы Халықаралық көші-қонды басқарудың заңнамалық және институционалдық негіздерін зерттеу [Мәтін] // Орталық Азиядағы көші-қон процестерін басқару. – 2016. – № 4. – 35-36 б.

2 Орталық Азиядағы жедел қозғалыстар // <https://kazakhstan.iom.int/sites/g/files/tmzbd11586/files/documents/operational-movements-in-central-asia.pdf>

3 **Курманова, Г. К., Суханбердина Б. Б., Ким, А. А., Уразова Б. А.** Қазіргі қазақстандық қоғамдағы көші-қон процестері [Мәтін] // «Тұран» университетінің хабаршысы. – 2020 (2). – Б. 76.

4 **Элен Сайед Цвик, Сазанова, Ж.** Қазақстанның үш қаласында еңбек көші-қонын зерттеу: Алматы, Астана және Шымкент [Мәтін] // халықаралық көші-қон ұйымының зерттеулері. – 2022. – Б. 16.

5 **Бокаев, Б. Н., Оспанов, Е. А.** Қазақстан Республикасындағы көші-қон процестерін мемлекеттік реттеу: сын-тегеуріндер мен тәуекелдер [Мәтін]. – Астана : Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет халық ғылымы – талдау журналдар. – 2018. – №3 (66). – б. 9.

6 «Қазақстан Республикасына шетелдік жұмыс күшін тартуға квота белгілеу қағидаларын, шетелдік жұмыскерге және жұмыс берушілерге шетелдік жұмыс күшін тартуға рұқсат беру қағидалары мен шарттарын бекіту туралы және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 19 маусымдағы №836 қаулысына өзгеріс енгізу туралы «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 13 қаңтардағы №45 Қаулысы» Халықты жұмыспен қамту туралы» 2001 жылғы 23 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңын іске асыру жөніндегі шаралар туралы.

7 Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдегі № 477-IV Заңы. [Электронды ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>

8 **Асанбаев, М. Б.** Анализ внутренних миграционных процессов в Казахстане. – Алматы : Print Express, 2010. – 234 с.

9 **Смаилова, А. А.** Перепись населения Республики Казахстан 2009 года. Краткие итоги: Статистический сборник. – Астана, 2010. – С. 110.

10 **Садовская, Е.** «Международная миграция в Казахстане в период суверенитета» // Научный журнал «Казахстан Спектр». – 2016. - №1 (75). - с.14

REFERENCES

1 Ni, V. Soltystik zhəne Ortaly`k Aziyadaғы` Haly`karaly`k koshi-kondy` baskarudy`n zaңnamaly`k zhəne institucionaldy`k negizderin zertteu [Study of the legislative and institutional framework for managing international migration in North and Central Asia in the context of countries of origin and destination] [Мәтін] // Ortaly`k Aziyadaғы` koshi-kon procesterin baskaru. – 2016. – № 4. – 35-36 b.

2 Ortaly`k Aziyadaғы` zhedel qozfaly`star [Operational movements in Central Asia] //https://kazakhstan.iom.int/sites/g/files/tmzbd11586/files/documents/operational-movements-in-central-asia.pdf

3 **Kurmanova, G. K., Suxanberdina B. B., Kim, A. A., Urazova B. A.** Қазиргі қазақстанды`к қоғамдағы` көши-қон процестері [Migration processes in modern Kazakh society] [Мәтін] // «Тұран» университетінің хабаршы`sy` . – 2020 (2). – С. 76.

4 **E`len Sajed Czvik, Sazanova, Zh.** Қазақстанны`н үш қаласы`нда еңбек көши-қоны`н зерттеу: Алматы`, Astana және Shy`mkent [A study of labor migration in three cities of Kazakhstan: Almaty, Astana and Shymkent] [Мәтін] // халы`қаралы`к көши-қон ұжы`мы`ny`н зерттеулері. – 2022. – С. 16.

5 **Bokaev, B. N., Ospanov, E. A.** Қазақстан Respublikasy`ndary` көши-қон процестерін мемлекеттік реттеу: sy`n-tegeurinder мен төуекелдер [State regulation of migration processes in the Republic of Kazakhstan: challenges and risks] [Мәтін]. – Astana : Memlekettik baskaru және мемлекеттік қу`змет халы`қ ғы`ly`my` – taldaу zhurnalдар. – 2018. – №3 (66). – б. 9.

6 «Қазақстан Respublikasy`na sheteldik zhұmy`s kұshin tartuға kvota belgileu қаридалары`n, sheteldik zhұmy`s kerge және zhұmy`s berushilerge sheteldik zhұmy`s kұshin tartuға rұqsat беру қаридалары` мен shartтары`n bekіtu turaly` және Қазақстан Respublikasy` Ykimetiniң 2001 zhy`lғы` 19 mausy`mdaғы` №836 қаулы`sy`na өзгеріс engіzu turaly` «Қазақстан Respublikasy` Ykimetiniң 2012 zhy`lғы` 13 қаңтардағы` №45 Қаулы`sy`» Халы`қты` zhұmy`spen қамtu turaly`» 2001 zhy`lғы` 23 қаңтардағы` Қазақстан Respublikasy`ny`н Заңу`n іске аsy`ru zhөніндегі sharalar turaly` [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated January 13, 2012 No. 45 «On Approval of the Rules for Establishing quotas for attracting foreign labor to the Republic of Kazakhstan, Rules and Conditions for issuing permits to foreign workers for employment and employers for attracting foreign labor and on Amending Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 19, 2001 No. 836 «On measures to implement the Law of the Republic of Kazakhstan dated January 23, 2001 «About the employment of the population»].

7 Халы`қты`н көши-қоны` turaly` Қазақстан Respublikasy`ny`н 2011 zhy`lғы` 22 shildeгі №477-IV Заңу` [The Law of Republic of Kazakhstan dated 22 July 2011 No.477-IV]. [Electronic resource]. – https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477

8 **Asanbaev, M. B.** Analiz vnutrennih migracionnyh processov v Kazhastane [Analysis of internal migration processes in Kazakhstan]. Almaty: Print Express, 2010. – 234 p. (In Russian)

9 **Smailova, A. A.** Perepis` naseleniya Respubliki Kazahstan 2009 goda. Kratkіe itogі. Statisticheskii sbornik [Population census of the Republic of Kazakhstan 2009. Brief summary. Statistical collection]. – Astana, 2010. – 110 p.

10 **Sadovskaya, E.** «Mezhdunarodnaya migraciya v Kazhastane v period suvereniteta». [International migration in Kazakhstan during the period of sovereignty] // Nauchnyj zhurnal «Kazakhstan Spekr». – 2016. – №1 (75). – P. 14.

24.04.24 ж. баспаға түсті.

29.04.24 ж. түзетулерімен түсті.

12.05.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

**M. H. Рахимбаева*

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

Поступило в редакцию 24.04.24.

Поступило с исправлениями 29.04.24.

Принято в печать 12.05.24.

УПРАВЛЕНИЕ ПРОЦЕССАМИ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассматривается трудовая миграция на территории Казахстана, управление и регулирование данного процесса с соседними государствами.

В центре внимания данного исследования находятся правовые и институциональные механизмы, регулирующие процессы трудовой миграции, а также проблемы, связанные с нелегальной миграцией. В качестве первичных источников информации о национальном законодательстве рассматривались также электронные базы и сайты национальных органов по управлению миграцией и статистике.

Для проведения исследования были использованы теоретические положения и практические рекомендации, изложенные в Руководстве ОБСЕ, МОМ и МОТ 2006 года, что позволило провести всесторонний анализ национальных механизмов управления трудовой миграцией. Несмотря на актуальность данного вопроса, выявлено много пробелов, например точных данных по количеству прибывающих и убывающих трудящихся-мигрантов нет. Последние статистические данные указывают на общее количество внешней миграции.

Так как трудовая миграция является важной характеристикой страны, которая влияет на рынок труда и уровень безработицы, необходимо вести контроль и легализацию данного процесса. Внедрить информационные технологии для оптимизации миграционных

процедур. Управление этим процессом требует комплексного подхода, учитывающего как внутренние, так и внешние факторы.

Ключевые слова: миграция, трудящиеся-мигранты, управление, регулирование, законодательство, международная миграция, хорошая жизнь, конфликты, правовое регулирование, право..

*M. N. Rakhimbaeva
Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Received 24.04.24.
Received in revised form 29.04.24.
Accepted for publication 12.05.24.

MANAGEMENT OF LABOR MIGRATION PROCESSES IN KAZAKHSTAN

The article discusses labor migration in Kazakhstan, management and regulation of this process with neighboring countries.

The focus of this study is on the legal and institutional mechanisms governing the processes of labor migration, as well as the problems associated with illegal migration. Electronic databases and websites of national migration management and statistics authorities were also considered as primary sources of information on national legislation.

To conduct the study, the theoretical provisions and practical recommendations set out in the 2006 Guidelines of the OSCE, IOM and ILO were used, which allowed for a comprehensive analysis of national labor migration management mechanisms.

Despite the relevance of this issue, many gaps have been identified, for example, there is no accurate data on the number of incoming and outgoing migrant workers. Recent statistics indicate the total number of external migration.

Since labor migration is an important characteristic of the country, which affects the labor market and the unemployment rate, it is necessary to monitor and legalize this process. Implement information technologies to optimize migration procedures. Managing this process requires an integrated approach that takes into account both internal and external factors.

Keywords: migration, migrant workers, management, regulation, legislation.

МРНТИ 05.11.27

<https://doi.org/10.48081/WIHB2480>

*Г. Т. Шамшудинова¹, Р. Г. Жаябаева²

^{1,2}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар
*e-mail: Gulya-sgt@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ И ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В КАЗАХСТАНЕ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ

Казахстан, как большая территория с богатой историей и многокультурным населением, представляет собой уникальный объект для изучения исторической демографии. Историческая демография позволяет понять, как различные этнические группы, социальные и экономические условия, а также миграционные потоки сформировали нынешнюю картину населения Казахстана.

Отдельно необходимо подчеркнуть и роль исторической демографии Казахстана в вопросах формирования национальной идентичности. Демографические изменения, такие как процесс казахской национальной мобильности, становление казахской диаспоры, влияние различных этнических и культурных групп, имеют большое значение для формирования чувства национальной общности и культурной идентичности. Понимание демографической истории позволяет лучше осознать причины и следствия этнических, культурных и социальных процессов, влияющих на современное общество Казахстана. Наконец, историческая демография служит инструментом для оценки демографических проблем и перспектив развития Казахстана. Знание демографической истории помогает предсказать будущие тенденции, такие как старение населения, урбанизация, снижение рождаемости или рост миграции. Это имеет важное значение для выработки государственной политики в области образования, здравоохранения, социального обеспечения и других областей.

Основные цели статьи: анализ влияния социальных и экономических факторов на демографические процессы в Казахстане.

Ключевые слова: демография, демографическая история, национальная идентичность, толерантность, культура, этнический состав, процессы.

Введение

Демографические процессы в Казахстане, как и в любой другой стране, находятся под воздействием множества факторов, как внутренних, так и внешних. Эти процессы включают изменения в численности населения, его возрастной и половой структуре, миграционных потоках и других аспектах, которые напрямую влияют на социальное и экономическое развитие страны. Одной из ключевых задач статьи является анализ влияния социальных и экономических факторов на эти процессы, чтобы лучше понять, какие силы формируют демографическую картину Казахстана и какие вызовы стоят перед государством в сфере демографии.

Особое значение изучение процессов демографии имеет для исследования миграции и урбанизации в Казахстане. Миграционные процессы играли ключевую роль в изменении этнического состава населения, в том числе на фоне массовых перемещений народов в советский период и после обретения независимости. Миграция влияла на социальную структуру, экономику и культуру, что делает её важным аспектом для анализа в контексте исторической демографии. Например, в советский период Казахстан стал важным регионом для расселения переселенцев, что отразилось на культурной и этнической мозаике страны.

Изучение демографии помогает также разобраться в том, как социально-экономические изменения влияли на численность и структуру населения Казахстана. Важные моменты, такие как индустриализация, коллективизация, экономические реформы и их последствия для жизненных условий населения, имеют важное значение для понимания демографической динамики. Это знание необходимо для анализа того, как экономические изменения, сельское и городское население, а также трудовые миграции влияли на развитие страны.

Материалы и методы

Социальные факторы, такие как уровень образования, здравоохранения, доступность социальных услуг и политическая стабильность, имеют огромное значение для демографической динамики. В Казахстане эти факторы влияли на численность и структуру населения в различные исторические периоды. Например: Уровень образования непосредственно влияет на рождаемость, особенно в контексте переходных процессов, происходящих в казахстанском обществе. Женщины с более высоким уровнем образования, как правило,

откладывают рождение детей, что приводит к снижению общей рождаемости. Кроме того, образование влияет на миграционные процессы, так как квалифицированные специалисты ищут работу в городах или за рубежом, что также изменяет демографическую ситуацию.

Изменения в основных демографических процессах могут оказывать существенное влияние на уровень и качество жизни населения в целом. Индекс человеческого развития, рассчитываемый ПРООН является одним из показателей, характеризующий уровень развития страны. За последние годы наблюдается положительная динамика индекса, что позволило перейти Казахстану в группу стран с высоким уровнем человеческого развития (0.657 в 2000 году до 0.802 в 2022 году). За период с 2010–2022 гг. среднегодовой прирост индекса составил 0,38 %, а за период с 1990–2022 гг. 0,55 % [1].

Здравоохранение влияет на продолжительность жизни и на общее состояние здоровья населения. В Казахстане улучшение здравоохранения в последние десятилетия способствовало увеличению продолжительности жизни, что, в свою очередь, повлияло на возрастную структуру населения. Старение населения стало одним из следствий улучшения медико-санитарного обслуживания. РК обладает относительно молодым населением, средний возраст казахстанцев составляет 31,7 года, при этом средний возраст мужчин – 30,5 лет, женщин – 33,7 года (на начало 2023 года). [2].

Социальные реформы, такие как внедрение семейной политики, поддержка материнства и детства, а также обеспечение жилья и труда для молодежи, также играют свою роль в изменении демографической ситуации. В Казахстане в последние годы наблюдается увеличение числа многодетных семей, что также связано с социальной поддержкой.

Экономика страны оказывает прямое влияние на демографические процессы, такие как миграция, рождаемость и занятость населения. В Казахстане экономические факторы оказали заметное влияние на демографические изменения, особенно в постсоветский период, когда страна переживала переход от плановой экономики к рыночной.

Высокий уровень доходов способствует улучшению качества жизни, что может снизить миграционные потоки, поскольку люди предпочитают оставаться в своей стране. Экономическая стабильность дает уверенность в будущем, что стимулирует увеличение рождаемости, а также способствует снижению внешней миграции, так как население меньше стремится искать лучшие условия жизни за рубежом.

Увеличение численности трудоспособного населения способствует экономическому росту, в тоже время различия в занятости и оплате труда

препятствуют росту ИЧР. Гибкость рынков труда играет ключевую роль при использовании преимуществ демографического перехода, которые определяют экономический рост при правильной экономической политике [3].

Важным экономическим фактором, влияющим на демографическую ситуацию в Казахстане, является внешняя и внутренняя миграция. Казахстан с начала 90-х годов стал страной назначения для трудовых мигрантов из соседних стран Центральной Азии, таких как Узбекистан и Кыргызстан. Это изменяет этническую карту и демографическую структуру населения, влияет на рынок труда и развитие городов, в частности, крупных мегаполисов, таких как Алматы и Нур-Султан (Астана).

Экономическое развитие страны через индустриализацию, а затем и развитие сектора услуг, влечет за собой урбанизацию. Рост населения в городах и развитие инфраструктуры стимулируют внутренние миграционные потоки. Урбанизация также влияет на демографические процессы, поскольку в городах часто наблюдается более низкий уровень рождаемости и большее количество семей с одним ребенком, что связано с высокими затратами на жизнь в условиях мегаполиса.

Социальная политика государства играет важную роль в поддержке демографических изменений. В Казахстане в последние десятилетия наблюдается активная работа правительства в области социальной поддержки семей, улучшения жилищных условий, доступности образования и здравоохранения. Этими мерами направлено на стимулирование роста рождаемости, улучшение условий жизни и сокращение миграции.

Важной частью социальной политики являются программы, направленные на поддержку молодежи, включая доступное жилье, образование и трудоустройство. Это способствует укреплению семьи и повышению рождаемости, особенно в условиях экономической нестабильности.

Казахстан активно разрабатывает программы для интеграции мигрантов, предоставляя им рабочие места, социальную поддержку и возможности для обучения. Эти меры способствуют улучшению социально-экономического положения мигрантов и их включению в экономику страны, что в свою очередь влияет на демографическую картину.

демографических процессов, таких как миграция, рождаемость, смертность, браки и разводы. Эти процессы анализируются в контексте исторических событий (например, войн, эпидемий, экономических кризисов) и их воздействия на население. Например, эпидемия чумы или войны могли привести к значительному сокращению численности населения, а массовые

миграции, такие как переселение народов или рабский труд, изменяли этнический состав населения.

Кроме того, историческая демография анализирует, как политические и культурные изменения влияли на демографию. Влияние политических реформ, изменение государственной политики в отношении семьи, миграции или здравоохранения могут существенно повлиять на демографические показатели. Например, в странах, где внедрялись программы планирования семьи или изменения в социальной политике, можно наблюдать заметные изменения в уровне рождаемости.

После обретения независимости Казахстан пережил период экономической нестабильности, однако с начала 2000-х годов начинается положительная динамика в области демографии. Численность населения Казахстана постепенно увеличивается. На начало 2024 года население страны превышает 19 миллионов человек, что является значительным ростом по сравнению с уровнем начала 1990-х годов.

Одним из вызовов, с которым сталкивается Казахстан, является старение населения. Как и в других странах, старение является следствием улучшения медицинского обслуживания и увеличения продолжительности жизни. Однако увеличение доли пожилых людей в составе населения требует внимания к вопросам социальной защиты, здравоохранения, пенсионной системы и других аспектов, связанных с благосостоянием старшего поколения.

Одной из особенностей Казахстана является многоэтничность его населения. В стране проживает более 130 этносов, и эта этническая разнообразие значительно увеличилось в советский период, в том числе в результате миграционных процессов. После распада Советского Союза началась обратная миграция, когда многие этнические группы, такие как русские, немцы, украинцы и другие, вернулись в свои исторические родины. Тем не менее, Казахстан продолжает оставаться этнически разнообразным государством, в котором казахи составляют большинство, но русские, узбеки, татар и другие этнические группы продолжают играть важную роль в социальной и культурной жизни страны.

Согласно последним данным, в 2020-х годах доля казахов в населении страны составляет около 70 %, что наметило тенденцию к росту казахского населения в последние десятилетия. Это связано как с высокой рождаемостью среди казахов, так и с миграцией из соседних стран, таких как Китай и Узбекистан. В то же время, доля русских и других этнических групп постепенно уменьшается, что также связано с миграционными процессами и изменениями в социально-экономической ситуации.

Миграционные процессы играют ключевую роль в демографической ситуации Казахстана. В течение последних десятилетий страна испытывает как внутреннюю миграцию (переход из сельской местности в города), так и международную миграцию. Внутренняя миграция в Казахстане обусловлена улучшением инфраструктуры и социальными возможностями в крупных городах, таких как Алматы, Нур-Султан (Астана), Шымкент и другие. Города становятся центрами экономического роста, что привлекает мигрантов из сельских районов и других регионов.

Также Казахстан продолжает быть важным пунктом назначения для трудовых мигрантов из соседних стран, таких как Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан. Это обусловлено развивающейся экономикой, увеличением числа рабочих мест в строительстве, сельском хозяйстве и других отраслях. Мигранты составляют значительную долю в трудоспособном населении, что оказывает влияние на рынок труда и демографическую структуру.

Кроме того, миграционные процессы сопровождаются определенными вызовами, такими как адаптация мигрантов, интеграция в общество, языковые и культурные различия. В ответ на это государство активно работает над улучшением условий для мигрантов и их социально-экономической интеграции.

Рождаемость в Казахстане в последние десятилетия оставалась на достаточно высоком уровне по сравнению с мировыми стандартами, особенно в сельских районах. Молодые семьи часто имеют несколько детей, что способствует росту населения. В то же время в крупных городах рождаемость несколько снизилась, что также характерно для урбанизированных обществ.

Государственная семейная политика Казахстана направлена на поддержку многодетных семей и улучшение условий для воспитания детей. Важными мерами являются государственные программы помощи многодетным семьям, создание детских садов и школ, а также программы доступного жилья и медицинского обслуживания.

Система здравоохранения Казахстана значительно улучшилась после обретения независимости. Уровень доступности медицинской помощи, профилактики заболеваний, а также развития медицины позволили повысить продолжительность жизни. В результате ожидаемая продолжительность жизни в стране в последние годы выросла, особенно среди женщин, что свидетельствует об улучшении условий жизни и здоровья населения.

Однако, несмотря на достижения в области медицины, остается ряд проблем, связанных с доступом к медицинским услугам в отдаленных районах, а также с борьбой с хроническими заболеваниями, такими как

сердечно-сосудистые заболевания, рак и диабет. Эти вопросы требуют дальнейшего внимания со стороны государства.

Результаты и обсуждение

Современная демографическая ситуация в Казахстане представляет собой комплексное сочетание факторов, таких как рост населения, изменение этнического состава, миграционные процессы и социальные изменения. Демографические тенденции оказывают прямое влияние на экономическое и социальное развитие страны. Важно отметить, что Казахстан продолжает столкнуться с вызовами, такими как старение населения, миграция и урбанизация, что требует разработки эффективной государственной политики в области образования, здравоохранения, социальной защиты и урбанистического планирования.

Тем не менее, несмотря на эти вызовы, Казахстан имеет уникальный потенциал для дальнейшего развития, который будет зависеть от правильного управления демографическими процессами и усилий по укреплению социальной и экономической стабильности в условиях глобализации.

Таким образом, анализ влияния социальных и экономических факторов на демографические процессы в Казахстане является важным для понимания демографической динамики и прогнозирования будущих изменений. Социальные и экономические условия, такие как образование, здравоохранение, миграция, уровень жизни и социальная поддержка, играют ключевую роль в изменении численности и структуры населения. Эти факторы помогают определить основные тенденции, такие как урбанизация, старение населения и миграционные потоки, а также выработать эффективную политику в области социальной и экономической сферы.

Выводы

С момента обретения независимости в 1991 году Казахстан вступил в новую эпоху своего развития, которая затронула все сферы жизни, включая демографическую ситуацию. Демография является важнейшей частью социальной политики государства, и в последние десятилетия наблюдаются значительные изменения в численности, составе и распределении населения Казахстана. Влияние этих изменений связано с многими факторами, такими как экономическое развитие, миграционные процессы, государственная политика и социальные изменения. Рассмотрим основные современные демографические тенденции, которые характеризуют население Казахстана на данный момент.

Таким образом, анализ влияния социальных и экономических факторов на демографические процессы в Казахстане является важным для понимания демографической динамики и прогнозирования будущих

изменений. Социальные и экономические условия, такие как образование, здравоохранение, миграция, уровень жизни и социальная поддержка, играют ключевую роль в изменении численности и структуры населения. Эти факторы помогают определить основные тенденции, такие как урбанизация, старение населения и миграционные потоки, а также выработать эффективную политику в области социальной и экономической сферы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Влияние казахстанской модели демографического перехода на развитие человеческого потенциала Казахстана / Ю. К. Шокаманов, Б. Б. Мананов, А. А. Мусульманкулова. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Экономика сериясы ISSN: 2789-4320. eISSN: 2789-4339 148 №3 2024 гс.141.

2 Демографическая статистика. [Электронный ресурс. Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/industries/-social-statistics/demography>]

3 **Ahmad, M., & Khan, R. E. A.** Does Demographic Transition with Human Capital Dynamics Matter for Economic Growth? A Dynamic Panel Data Approach to GMM. Social Indicators Research. – 2018. – DOI: 10.1007/s11205-018-1928-x

4 Миграция на постсоветском пространстве: тенденции, последствия и перспективы // Аналитический доклад по итогам международного научно-практического семинара. – М. : МГУ, 2011, декабрь 2-3. – Режим доступа: <http://moscow.iom.int>.

5 **Иванова, Н. А.** Проблемы демографического развития Казахстана в условиях социальных и экономических изменений // Социология и экономика. – 2023. – № 7. – С. 45–67.

6 **Вандескрик, К.** Демографический анализ / Кристоф Вандескрик; пер. с фр. Калмыковой Н. М. – М. : Акад. Проект : Гаудеамус, 2005. – 263 с.: ил. - (Концепции) с. 9.

7 **Борисов, В. А.** Демография. – М. : Издательский дом NOTABENE, 1999, 2001. – С.2.

8 **Бодаухан, К., Джусибалиева, А. К.** Экономические аспекты миграции населения из южных в северные регионы Казахстана: материалы II международной научно-практической конференции «Экономический рост: проблемы, закономерности, перспективы». – Пенза : МЦНС «Наука и просвещение», 2018. – С. 200–203.

9 **Алексеев, А. Н., Аубакирова, Ж. С., Жанбосинова, А. С.** Этнодемографические эволюции и становление суверенной демографической

системы в Казахстане // Вестник СанктПетербургского университета. История. – 2019. – Т. 64. – Вып. 4. – С. 1368–1385.

10 **Ракишев, Б.** Теоретическая оценка численности казахов в знаковые годы XX века и ее прогноз на будущее. Доклады НАН РК. – Алматы, НАН РК. – № 2. – 2008. – С. 81–86.

REFERENCES

1 Vliyanie kazakhstanskoy modeli demograficheskogo perexoda na razvitie chelovecheskogo potenciala Kazakhstana [The impact of the Kazakhstan model of demographic transition on the development of human potential in Kazakhstan] Yu. K. Shokamanov, B. B. Mananov, A. A. Musul`mankulova. L.N. Gumilev aty`ndaғы` Euraziya ұлтты`к университетінің Хабаршы`sy`. E`konomika seriyasy` ISSN: 2789-4320. eISSN: 2789-4339 148. – №3. – 2024 – s. 141.

2 Demograficheskaya statistika. [Demographic statistics.] [E`lektronny`j resurs. Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/ru/industries/-social-statistics/demography>]

3 **Ahmad, M., & Khan, R. E. A.** Does Demographic Transition with Human Capital Dynamics Matter for Economic Growth? A Dynamic Panel Data Approach to GMM. Social Indicators Research. – 2018. – DOI: 10.1007/s11205-018-1928-x

4 Migraciya na postsovetском prostranstve: tendencii, posledstviya i perspektivy` [Migration in the post-Soviet space: trends, consequences and prospects] // Analiticheskij doklad po itogam mezhdunarodnogo nauchno-prakticheskogo seminar. – M. : MGU, 2011, dekabr` 2–3. – Rezhim dostupa: <http://moscow.iom.int>.

5 **Ivanova, N. A.** Problemy` demograficheskogo razvitiya Kazakhstana v usloviyah social`ny`x i e`konomicheskix izmenenij [Problems of demographic development of Kazakhstan in the context of social and economic changes]// Sociologiya i e`konomika. – 2023. – № 7. – S. 45–67.

6 **Vandeskrik, K.** Demograficheskij analiz [Demographic analysis] / Kristof Vandeskrik; per. s fr. Kalmy`kovej N. M. – M. : Akad. Proekt : Gaudeamus, 2005. – 263 s.: il. – (Konceptii) s. 9.

7 **Borisov, V. A.** Demografiya. [Demography] – M. : Izdatel`skij dom NOTABENE, 1999, 2001. – S. 2.

8 **Bodauxan, K., Dzhusibalieva, A. K.** E`konomicheskije aspekty` migracii naseleniya iz yuzhny`x v severny`e regiony` Kazakhstana: materialy` II mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «E`konomicheskij rost: problemy`, zakonmernosti, perspektivy`». [Economic aspects of population

migration from the southern to the northern regions of Kazakhstan] - Penza, MCzNS «Nauka i prosveshhenie», 5.04.2018 g. S.200-203.

9 **Alekseenko, A. N., Aubakirova, Zh. S., Zhanbosinova, A. S.** E'tnodemograficheskie e'volucii i stanovlenie suverennoj demograficheskoy sistemy` v Kazaxstane [Ethnodemographic evolutions and the formation of a sovereign demographic system in Kazakhstan] // Vestnik SanktPeterburgskogo universiteta. Istoriya. – 2019. – Т. 64. – Вып. 4. – S. 1368–1385.

10 **Rakishiev, B.** Teoreticheskaya ocenka chislennosti kazaxov v znakovy`e gody` XX veka i ee prognoz na budushhee. [Theoretical estimate of the number of Kazakhs in the landmark years of the twentieth century and its forecast for the future] Doklady` NAN RK. – Almaty`, NAN RK. – № 2. – 2008. – S. 81–86.

Поступило в редакцию 29.04.24.

Поступило с исправлениями 02.05.24 .

Принято в печать 27.05.24.

*Г. Т. Шамшудинова¹, Р. Г. Жаябаева²

^{1,2}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

29.04.24 ж. баспаға түсті.

02.05.24 ж. түзетулерімен түсті.

27.05.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ: ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАР

Қазақстан бай тарихы мен көп мәдениетті халқы бар үлкен аумақ ретінде тарихи демографияны зерттеуге арналған бірегей нысан болып табылады. Тарихи демография әртүрлі этникалық топтардың, әлеуметтік және экономикалық жағдайлардың, сондай-ақ көші-қон ағындарының қазақстан халқының қазіргі бейнесін қалай қалыптастырғанын түсінуге мүмкіндік береді.

Рәлді бөлек атап өту керек ұлттық бірегейлікті қалыптастыру мәселелеріндегі Қазақстанның тарихи демографиясы. Қазақтың ұлттық ұтқырлық процесі, қазақ диаспорасының қалыптасуы, түрлі этникалық және мәдени топтардың ықпалы сияқты демографиялық өзгерістер ұлттық қауымдастық пен мәдени бірегейлік сезімін қалыптастыру үшін зор маңызға ие. Демографиялық тарихты түсінуге

Қазақстанның қазіргі қоғамына әсер ететін этникалық, мәдени және әлеуметтік процестердің себептері мен салдарын жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен, тарихи демография Қазақстанның демографиялық проблемалары мен даму перспективаларын бағалау құралы ретінде қызмет етеді. Демографиялық тарихты білу халықтың қартаюы, урбанизация, туудың төмендеуі немесе көші-қонның өсуі сияқты болашақ тенденцияларды болжауға көмектеседі. Бұл білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру және басқа салалардағы мемлекеттік саясатты қалыптастыру үшін өте маңызды.

Мақаланың негізгі мақсаттары: Қазақстандағы демографиялық процестерге Әлеуметтік және экономикалық факторлардың әсерін талдау

Кілтті сөздер: демография, демографиялық тарих, ұлттық бірегейлік, толеранттылық, мәдениет, этникалық құрам, процестер.

*G. T. Shamshudinova¹, R. G. Zhayabaeva²

^{1,2}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar

Received 29.04.24.

Received in revised form 02.05.24.

Accepted for publication 27.05.24.

PROBLEMS AND ISSUES OF DEVELOPMENT OF DEMOGRAPHIC PROCESSES IN KAZAKHSTAN: SOCIAL AND ECONOMIC FACTORS

Kazakhstan, as a large territory with a rich history and a multicultural population, is a unique object for studying historical demography. Historical demography makes it possible to understand how various ethnic groups, social and economic conditions, as well as migration flows have shaped the current picture of the population of Kazakhstan.

Separately, it is necessary to emphasize the role of the historical demography of Kazakhstan in the formation of national identity. Demographic changes, such as the process of Kazakh national mobility, the formation of the Kazakh diaspora, the influence of various ethnic and cultural groups, are of great importance for the formation of a sense of national community and cultural identity. Understanding demographic history makes it possible to better understand the causes and consequences

of ethnic, cultural and social processes affecting the modern society of Kazakhstan. Finally, historical demography serves as a tool for assessing demographic problems and prospects for the development of Kazakhstan. Knowledge of demographic history helps to predict future trends such as population aging, urbanization, declining fertility or increased migration. This is important for the development of public policy in the field of education, health, social security and other areas.

The main objectives of the article are to analyze the impact of social and economic factors on demographic processes in Kazakhstan

Keywords: demography, demographic history, national identity, tolerance, culture, ethnic composition, processes.

«МӘДЕНИЕТТАНУ» СЕКЦИЈАСЫ

FTMAP 13.51.11

<https://doi.org/10.48081/ZNTS7543>

*С. Қ. Мұхаметжан

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

*e-mail: mukhametzansaltanat@gmail.com

МҰРАЖАЙЛАР – ЗАМАНАУИ ҚОҒАМНЫҢ МӘДЕНИ ТІРЕГІ

Бұл мақалада мұражайлардың заманауи қоғамдағы орны мен маңыздылығы кеңінен зерттелген. Мұражайлар тарихи мұраны сақтау, мәдени білім беру, әлеуметтік мәселелерді шешу сияқты міндеттерді атқара отырып, заманауи мәдени өмірдің маңызды бөлігіне айналғаны қарастырылады. Сонымен қатар, мақалада цифрландыру, инклюзия және мәдениеттер арасындағы диалогты дамыту арқылы мұражайлардың жаңа рөлдеріне назар аударылады. Қазақстандағы мұражай ісінің тарихи даму кезеңдері мен қазіргі тенденциялары талданып, олардың ұлттық бірегейлікті қалыптастырудағы және сақтаудағы рөліне ерекше мән берілген. Мұражайлардың тек өткеннің куәгері ғана емес, сонымен қатар білім беру, зерттеу және мәдени іс-шараларды ұйымдастыру орталығы ретіндегі әлеуеті айқындалады. Мақалада мұражайлардың аймақтық бірегейлікті қалыптастырудағы маңызы, шығармашылық кеңістіктер ретіндегі рөлі, сондай-ақ аймақтық және ұлттық деңгейде мәдени туризмді дамытуға ықпалы қарастырылған. Заманауи технологияларды қолдану, инклюзивті орта қалыптастыру және креативті жобаларды жүзеге асыру арқылы мұражайлар өздерінің қоғамға тиісетін әлеуметтік-мәдени ықпалын арттыруда. Қазіргі жаһандық сын-қатерлер аясында мұражайлардың қызметі қайта ойластырылып, олардың әлеуметтік өзгерістерге бейімделуі маңызды орын алады. Қазақстан мұражайларының дамуы олардың заманауи мәдениеттегі орнын нығайтуға бағытталған жаңа мүмкіндіктерді ұсынады.

Кілтті сөздер: мұражай, мәдени мұра, тарихи мұра, цифрландыру, инклюзия, мәдениеттер диалогы, аймақтық бірегейлік, әлеуметтік ықпал, мәдени туризм.

Кіріспе

Мұражай дегендетарихи, көне жәдігерлер, болып кеткен оқиғалармен байланыс келеді. Біздің жадымыз сондай ұшқыр, ол әр заттарға, іс әрекеттерге байланысты ақпараттарды сақтайды, оларды көргенде бірден бізге есімізге келеді. Қазіргі заманғы memory studies тұрғысынан мұражай, бір жағынан, естелік орны ретінде, ал екінші жағынан, тарихи саясат құралы ретінде қарастырылады. П. Нораның айтуынша, мұражай «тарихи жұмыстың негізгі құралдарына және біздің жадымыздың ең символдық нысандарына» жатады [1].

Материалдар мен әдістер

Дегенмен, әдебиеттерде келтірілген мысалдарға сәйкес, қоғамның өткен туралы түсінігін қалыптастыру көздері ретінде мұражайлар оқулықтардан, кинофильмдерден, телебағдарламалардан, mass media-дан және көркем әдебиеттен әлдеқайда төмен орын алады. Бұл жағдайдың себептерінің бірі – мұражайлардың мәдени саясатының теориялық тұрғыдан жеткілікті түрде ойластырылмағандығы. Бірақ, мұражайлар жергілікті және аймақтық деңгейде креативті экономиканы нығайтуда жетекші рөл атқара алады. Сонымен қатар, мұражайлар әлеуметтік салада да маңызды орын алады, пікірталас пен талқылау кеңістік ретінде күрделі әлеуметтік мәселелерді шешуге және қоғамның қатысуын ынталандыруға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылаулар

24 тамызда Прагада өткен ИКОМ-ның 26-шы Бас конференциясы аясында ИКОМ-ның Төтенше Бас ассамблеясы мұражайдың жаңа анықтамасын бекітті. Онда былай айтылады: «Мұражай – бұл коммерциялық емес, қоғамға қызмет ететін тұрақты мекеме, ол материалдық және материалдық емес мұраны зерттейді, жинақтайды, сақтайды, түсіндіреді және көрмелейді. Қоғамға ашық, қолжетімді және инклюзивті мұражайлар өртүрлілік пен тұрақтылықты қолдайды. Олар қоғамдастықтарды этикалық, кәсіби тұрғыда тарта отырып, білім алу, ләззат алу, ойлану және білім алмасу үшін түрлі тәжірибелер ұсынады» [2].

Мұражай – бұл өткеннің айнасы, мәдени мұраның сақтаушысы және болашаққа бағытталған терезе. Ол тек экспонаттардың жиынтығы ғана емес, сонымен қатар білім беру, зерттеу және мәдениетті дамыту орталығы болып табылады. Мұражайлар, әсіресе қазіргі заманғы үлгісінде, орналасқан жерлерінде мәдени, интеллектуалды және ойын-сауық тұжырымдарын

қалыптастыратын мекемелер болып табылады. Олар көбінесе ғылым, көркем шығармашылық және туристік тартымдылық орталықтары ретінде қызмет атқара алады. Мұражайлардың коллекциялары өз жерлерінің беделін көрсететін маңызды құрал болып табылады, дегенмен олардың шығу тегі, құндылығы, репрезентациясы және басқа да аспектілері бойынша көптеген даулар туындайды. Осылайша, түрлі пәндер мен мәселелердің тоғысқан нүктесі ретінде мұражайды мәдениетаралық байланыс үшін бай құралдардың қайнар көзі ретінде қарастыруға болады.

Мұражайдың пайда болуы және дамуы тарихи контекстпен тығыз байланысты. Мұражай – тек ескі заттардың көрмесі емес, ол халықтың байлығын сақтайтын, өткеннің үнін жеткізетін қасиетті орын. Бұл мекеме – халық жадын, тарихи мұраларды сақтап, оларды болашақ ұрпаққа жеткізетін маңызды мемлекеттік институт. Сондықтан мұражайларға құрметпен қарап, олардың маңыздылығын терең түсіну қажет. Әлемдік мәдениеттің құндылығы оның өртүрлілігінде жатыр. Әрбір жеке мәдени мұраны сақтау жаһандық тарихи-мәдени үдерістерден қорқуды білдірмейді, керісінше, олардың бірегейлігін тануды қажет етеді. Ең бастысы – мәдени мұраны өртүрлі мәдениеттер арасындағы диалог кеңістігіне енгізу. Бұл тәсіл болашақ дамудың бағыттарын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. [3, 391].

XXI ғасырда мұражай қызметінің сипаты айтарлықтай өзгеріп, оны «көпфункционалды әлеуметтік институтқа» айналдырды, бұл ICOM тұжырымдамада мұражай анықтамасында көрінеді. Мұражайлардың өз аймағының («кіші Отанының») материалдық емес мұраларын сақтауы және насихаттауы жас ұрпақты тәрбиелеуде үлкен маңызға ие. Дамушы қалалар жағдайында тарихи-мәдени мұраны сақтау қазіргі заманның ғаламдық мәселелерінің бірі болып табылады [4, 55].

Алғашқы мұражайлар қазіргі түсінігіміздегідей емес еді. Олар көбінесе жеке тұлғалардың жинақтаған заттарының жиынтығы болып келген. Мысалы, Ежелгі Египетте фараондар өздерінің жеке заттарын және өнер туындыларын сақтаған. Грецияда философтар мен коллекционерлер өздерінің кабинеттерінде сирек кездесетін заттарды жинап, оларды зерттеген.

Орта ғасырларда мұражайлардың дамуы баяулады. Бірақ Ренессанс дәуірінде қайтадан қызығушылық артты. Осы кезеңде көптеген князьдар мен аристократтар өздерінің жеке коллекцияларын жинап, оларды қоғамға көрсеткен.

Соңғы он-он бес жылда мұражайлар тақырыбы ерекше маңызды мәселелердің бірі болып қалыптасты. Қазақстанда мұражай ісінің тарихы XIX ғасырдың екінші жартысында бастау алған. 1832–1841 жылдары Орынборда генерал-губернатор В.А. Перовскийдің басшылығымен жұмыс

істеген В.И. Даль қазақ халқының тұрмысын, мәдениеті мен дәстүрлерін зерттеп, этнографиялық материалдар жинаған. 1913 жылы Қазақстанда бар болғаны үш мұражай жұмыс істеген: Орал мұражайы (1859 жылы ашылған), Семей мұражайы (1898 жылы) және Жетісу мұражайы (1989 жылы). Қазіргі кезде 275 мұражай бар. Оның 271 мемлекеттік мұражайлар болса, 4 мұражай жеке меншік. Қазақстанда мұражайлар тарихи, өлкетану, мемориалдық, табиғи-ғылыми, өнертану, қорық-музейлер және тағы басқалары деп бөлінеді. Мұражайларға ең бай өлке Түркістан (27). Сонымен қатар, 142 ауылдық жерлердегі түрлері бойынша мұражайлар желісіне жатады [5].

Қазақстанда ХХ ғ. басында мұражайға деген көзқарас сыни және жағымсыз тұрғыда болды. Себебі мемлекетке ең бастысы оның экономикалық инфрақұрылымының дамуы және географиялық шеңбері, экономикалық саясаты маңыздырақ болды. Мұражайлар өз қызметін жалғастырып қана қоймай, даму үрдісін одан әрі нығайтты. Мұражайтанушы Г. Файзулина ХХ ғасырдың 90-жылдарын Қазақстан мұражай ісінің қалыптасуы мен эволюциясының жаңа кезеңі ретінде сипаттайды. Оның пайымдауынша, бұл кезең ел тарихындағы маңызды оқиғамен тығыз байланысты: 1991 жылы Қазақстан егеменді мемлекет ретінде тәуелсіздікке қол жеткізді. Осы уақыттан бастап, қазақстандық мұражайлар жаңа даму бағытын ұстанды. Мұражай қызметінде жаңа әдістер енгізіліп, мазмұндық құрылымында түбегейлі өзгерістер орын алды, ұлттық тақырыптарға ерекше назар аударылды. Ғылыми-зерттеу жұмыстары өзектілендіріліп, мұражай желісі айтарлықтай кеңейді және мұражайлардың жаңа типтері пайда болды [6; 6].

Қазақстан мұражайларының даму және гүлдену шағы Нұрсұлтан Назарбаевтың қолдауымен жүзеге асырылған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы жылдары болатын. Осы бағдарлама шеңберінде Қазақстанның әртүрлі өңірлерінде оның негізгі міндеттері жүзеге асырылды. 2004–2006 жылдары бағдарлама рухани және білім беру салаларын дамытуға, елдің мәдени мұрасын сақтау мен тиімді пайдалану мәселелеріне бағытталды. 2007–2009 жылдары тарихи-мәдени мұраны зерттеу, сақтау және қалпына келтіру жұмыстарын жүзеге асыру негізгі басымдық болды. Ал 2009–2011 жылдары рухани және білім беру салаларын дамыту үшін ғылыми, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастыру-әдістемелік негіздерді жетілдірумен қатар, тарихи-мәдени мұра объектілерін қорғау және оларды тиімді пайдалану механизмдерін әзірлеу міндеттері қойылды. [7] Кейіннен Қазақстандағы мәдени саясат тұжырымдамаларында әрі қарай жалғасын тапты.

К.С. Ермаганбетова мен Синан Озбек “Мұражай — аймақтың танымалдылығын қалыптастырушы құрал” мақаласында Қазақстан мұражайларының аймақтың танымалдылығын қалыптастырудағы ролі мен

маңыздылығы қарастырылған. Авторлар мұражайларды аймақтың және елдің танымалдылығын арттыру құралы ретінде қарастырып, олардың аймақтық бренд қалыптастырудағы әлеуетін көрсетеді.

Мәдени орталық ретінде - мұражайлар аймақтық мәдени өмірдің орталығы болып табылады, келушілерге шығармашылық дамуға мүмкіндік береді, мәдени мұраны сақтаушы және тасымалдаушы ретінде - мұражайлар артефактілерді сақтау, зерттеу және насихаттау арқылы мәдени мұраны ұрпақтарға жеткізуші рөл атқарады, аймақты дамытушы «инициатор» ретінде - мұражайлар аймақтың экономикалық және мәдени дамуына ықпал етеді, мәдени бастамалар алаңы ретінде - мұражайлар мәдени іс-шараларды ұйымдастыратын, идеялар мен жобаларды іске асыратын алаңға айналды, өмірлік стандарт эталоны ретінде - мұражайлар жергілікті тарих пен мәдениеттің үлгісі бола отырып, аймақтық бірегейлікті нығайтуға үлес қосады деген пайымда мұражайдың бес негізгі аспектісі айтылған. [8]

Мұражайдың білім беру миссиясы француз зерттеушісі М. Вайолеттің пікірінше, тек өнерді жұртшылыққа қолжетімді ету ғана емес, сонымен қатар көрермендерге өнерді түсіну үшін құралдар беру болып табылады. Оның міндеті — осы процесті ұйымдастыру, солайша көрермендер өздерін «табиғаты бойынша» өнерді түсінбегені үшін айыпты сезінбеуін қамтамасыз ету. Осы мақсатта мұражай білім беру процесі мәдени даярлығы әртүрлі адамдарға бағытталған диалогқа негізделген әңгімені құру принциптеріне сүйенуі керек. [9].

Қазіргі заманғы мұражайға келуші өткен ұрпақтардан айтарлықтай ерекшеленеді. Жаңа ақпараттық технологиялар қазіргі заманғы визуалды ойлаудың қалыптасу процесіне жауап береді, оны А. Г. Бойко «ақпараттық-коммуникациялық көру» деп сипаттайды [10]. Қазіргі заманның қарқынды визуалды ақпарат ағыны бізді күн сайын қажетті мәліметтерді іздеп, оларды сүзуге мәжбүр етеді. Бұл жағдай визуалды ақпаратты прагматикалық сұрыптауға және өңдеуге басымдық беріп, баяу әрі поэтикалық бақылауға орын қалдырмайды. Ақпараттық-коммуникациялық қабылдау мынадай ерекшеліктермен сипатталады: әртүрлі мазмұн, көлем және ырғақтағы ақпарат пакеттерін бір мезетте қабылдау; ортараптанған, көпарналы визуалды деректерді жедел өңдеу және оларды жаңа контексте біріктіру; визуалды хабарламаларды қарқынды алмасу. Бұл қабылдау түрі «компьютерлік» ақпаратпен және мегаполистердегі визуалды сигналдардың ағынымен үйлесімді қолданылады. Алайда бұл дағды адам өміріне терең еніп, әлемді көру үдерісіндегі бұрынғы эстетикалық ләззаттардың бір бөлігінен айырады. Нәтижесінде, қазіргі көрермен өзін екіұшты жағдайда сезінеді. Бір жағынан, визуалды өнерді түсіну үшін, әлемді тану мен ондағы мән-мағыналарды

байқау қабілетін дамыту үшін көмекке мұқтаж. Екінші жағынан, оның «көпарталы» қабылдау қабілеті заманауи өнердің алуан түрлі формалары мен «цитаталар теңізін» тез әрі тиімді игеруіне мүмкіндік береді. [10]. Соңғы жылдары еуропалық және американдық мұражай конференцияларында музей ісінің парадигмаларының өзгеруі кенінен талқылануда. Бұл өзгеріс «тұтынушылық мәдениеттен» («consumer culture») «қатысу мәдениетіне» («participatory culture») өтумен сипатталады. «Қатысу мәдениеті» ұғымы бастапқыда ақпараттық технологиялар, әсіресе интернет негізінде пайда болған және мәдениет пен мұражайдың жаңа үлгілерін сипаттайды. Бұл феномен жаңа әлеуметтік интернет-технологиялардың қарқынды дамуына негізделген, яғни пайдаланушылар өз уақытын, назарын, білімін, дағдылары мен эмоциялық ресурстарын белсенді түрде жұмсай отырып, әртүрлі платформалар мен ресурстарды бірлесе қалыптастыратын орта қалыптастырды. Мұндай тәсіл мұражайлардың қоғамдағы рөлін қайта қарастыруды талап етеді

Мұражайлар артефактілерді жай көрсету шегінен шығып кетті. Бүгінде олар өнер, қоғам және сыни рефлексия үшін динамикалық мәдени кеңістіктер болуға ұмтылады. Мұражайлар мәдени мұраны түсінуге және қазіргі заманғы әлеуметтік мәселелерді шешуге маңызды үлес қосып, әртүрлі және инклюзивті кеңістіктер ретінде қызмет етеді.

Болашақ мұражайы шығармашылық өзін-өзі білдіру орталығы ретінде елестетіледі, ол заманауи өнер мен бірлескен практикалар арқылы әлеуметтік өзара әрекеттесуді қолдайды. Бұл қауымдастықтармен жұмыс істеуді және меншіктік пен тиесілілік сезімін қайта ойластыруды қамтиды [11].

Бұл анықтаманы қабылдау белгілі бір деңгейде сынға ұшырады, бұл заманауи мұражайдың әртүрлі міндеттермен бетпе-бет келетінін, оның күрделілігін атап көрсетуі мүмкін. Бұл сонымен қатар мұражайдың үнемі өзгеріп отыратын концепциясын дәлелдейтін шығар.

Қорытынды

Мұражай аумағы уақыт, географиялық және мәдени шектеулерден тыс орналасады. Тарих пен өнер жәдігерлері өздері-ақ коммуникация құралы ретінде әрекет етіп, адамның көркем, эмоционалдық және интеллектуалдық көріністерінің үлкен әртүрлілігі мен өзгешелігінің айқын куәгерлері болып табылады. Адамзат жетістіктерінің ең көрнекі энциклопедиясы ретінде мұражай өзінің табиғатына қарамастан, білім беру процесінің қуатты құралы бола алады және болып табылады.

XXI ғасырда мұражайлар қоғамдағы рөлін бейімдеу мен қайта ойлауды талап ететін бірқатар жаһандық сын-қатерлермен бетпе-бет келуде. Бұл сын-қатерлердің негізгі аспектілері: Деколонизация және артефактілерді қайтару,

яғни көптеген мұражайларда колониализм дәуірінде алынған жәдігерлер сақталған, бұл этикалық сұрақтарды және мәдени құндылықтарды олардың шыққан елдеріне қайтару туралы талаптарды тудырады. Технологиялардың дамуымен мұражайлар өз коллекцияларын онлайн форматта қолжетімді етуге ұмтылады, виртуалды көрмелер мен цифрлық мұрағаттар жасайды. Бұл әсіресе COVID-19 пандемиясы кезінде, мұражайларға физикалық қолжетімділік шектелген кезде өзекті болды. Мұражайлар өз қызметіне экологиялық тұрақты тәжірибелерді енгізудің қажеттілігін түсінеді. Бұл энергия тиімді технологияларды пайдалану, материалдарды қайта өңдеу және келушілерді қоршаған орта мәселелері туралы хабардар етуді қамтиды. Қазіргі заманғы мұражайлар әртүрлі мәдениеттер мен қауымдастықтарды таныстырып, инклюзивті болуға тырысады. Олар түрлі әлеуметтік топтарды бейнелейтін көрмелер ұйымдастырып, әлеуметтік мәселелер туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған білім беру бағдарламаларын өткізеді.

Мұражайдың рөлі уақыт өте келе өзгеріп отырды. Егер алғашқы мұражайлар жеке тұлғалардың қызығушылығынан туындаса, қазіргі заманғы мұражайлар қоғамның маңызды институты болып табылады. Олар бізге өткенімізбен байланыстыруға, болашағымыз туралы ойлануға және әртүрлі мәдениеттер туралы білуге мүмкіндік береді.

Осылайша, XXI ғасыр мұражайлары өзгермелі жағдайлар мен қоғам қажеттіліктеріне бейімделе отырып, жаһандық сын-қатерлерді шешуде маңызды рөл атқарады. Олар мәдени мұраны сақтаушылар бола отырып, сонымен қатар диалог, білім беру және әлеуметтік өзгерістер үшін платформа ретінде қызмет етеді.

Ал еліміздің мұражайлары – елдің мәдени мұрасының айнасы. Олардың әрқайсысы өзіндік ерекшеліктерімен көзге түседі және қоғамдық өмірде маңызды рөл атқарады. Қазақстан мұражайларының болашағы зор. Олар жаңа технологияларды қолдана отырып, өз қызметін жетілдіріп, келушілерге әлі де көп жаңалықтар сыйлайтын болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Нора, П.** Проблематика мест памяти // Франция-память. СПб., 1999. – 26 с.

2 ИКОМ мұражайдың жаңа анықтамасын бекітті. 2022 жылғы 17 қарашада <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/> сайтынан алынды.

3 **Суворова, А. В.** Роль музея в сохранении культурного наследия // Культура и цивилизация. – 2016. – Т 6. – № 5А. – 391 с.

4 **Курьянова, Т. С.** Музей и нематериальное культурное наследие // Культурология. – 2012. – №5. – 55 с.

5 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/official/industry/21/statistic/>.

6 **Файзулина, Г.** Современный музей в Казахстане: вопросы, факты, мнения: сб. ст. / Г. Файзулина. – LAP Lambert Publishing, 2012. – 308 с.

7 Қазақстан Республикасының «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы. – [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://www.madenimura.kz>

8 **Ермаганбетова, К. С., Синан Озбек.** Мұражай – аймақтың танымалдылығын қалыптастырушы құрал // Вестник Карагандинского университета Серия История. Философия. – №2 (86). – 2017. – 38–46 б.

9 **Marion, Viollet.** Between cultural democratization and the preservation of artistic integrity : constructing cultural mediation for contemporary art. [Электронный ресурс]. – URL: <http://chmcc.hypotheses.org/958>

10 **Юнг, Ю.** Невежественный музей: превращение элитарного музея в инклюзивное учебное место. В книге Н. Авери (ред.), Новое музейное сообщество: аудитории, вызовы, преимущества, (стр. 272–291). Эдинбург: музеи и т.д. Проверено 16 ноября 2022 г. с https://www.researchgate.net/publication/283081219_The_ignorant_museum_Transforming_the_elitist_museum_into_an_inclusive_learning_place

11 **Этгес, А. и Дин, Д.** Международный совет музеев и спор о новом определении музея – беседа с Лораном Бонилья-Мерчавом, Бруно Брюлоном Соаресом, Лонни Г. Банчем III, Бернис Мерфи и Мишель Риве. Международная публичная история. – 5(1). – 2022. – С. 19–27. <https://doi.org/10.1515/iph-2022-2039>

REFERENCES

1 **Nora, P.** Problematika mest pamiaty [The Problematic of Memory Sites] // France-Memory. – St. Petersburg, 1999. – P. 26.

2 ICOM murazhailyngh zhana anykhtamasyn bekitty. 2022 zhylyghy 17 karashada saitynan alyndy <https://icom.museum/en/news/icom-approves-a-new-museum-definition/>

3 **Suvorova, A. V.** Rol muzeia v sokhraneniі kulturnogo naslediya // Kultura i tsivilizatsiya. [The Role of Museums in Preserving Cultural Heritage // Culture and Civilization]. – 2016. – Т. 6. – № 5 А. – 391 p.

4 **Kuryanova, T. S.** Muzei i nematerialnoe kulturnoe nasledie [Museums and Intangible Cultural Heritage] // Kulturologiya. – 2012. – № 5. – 55 p.

5 Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan. [Official website of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan] Rezhim dostupa: <https://stat.gov.kz/official/industry/21/statistic/>.

6 **Faizulina, G.** Sovremennyi muzei v Kazakhstane: voprosy, fakty, mneniya: sb. st. [The Modern Museum in Kazakhstan: Questions, Facts, Opinions: Collected Articles] / G. Faizulina. – LAP Lambert Publishing, 2012. – 308 p.

7 Kazakhstan Respublikasynyn «Madenimura» memlekettik bagdarlamasy. – [Elektronnyk resurs]. [The State Program «Cultural Heritage» of the Republic of Kazakhstan.] – Kolzhetym zhaily: <http://www.madenimura.kz>.

8 **Ermaganbetova, K. S., Sinan Ozbek.** Murazhai – aimaqtyng tanymaldylyghyn qalyptastyru shy qural [Museum as a Tool for Forming Regional Recognition] // Vestnik Karagandinskogo universiteta Seriya Istoriya. Filosofiya. – № 2 (86). – 2017. – S. 38–46.

9 **Marion, Viollet.** Between cultural democratization and the preservation of artistic integrity: constructing cultural mediation for contemporary art. [Elektronny resurs]. – URL: <http://chmcc.hypotheses.org/958>.

10 **Iung, Iu.** Nevezhestvennyi muzei: prevrashchenie elitarnogo muzeia v inkluzivnoe uchebnoe mesto. [The Ignorant Museum: Transforming the Elitist Museum into an Inclusive Learning Place.] V knige N. Aberi (red.), Novoe muzeinoe soobshchestvo: auditorii, vyzovy, preimushchestva, (pp. 272–291). Edinburg: muzei i t.d. Provereno 16 noiabria 2022 g. s https://www.researchgate.net/publication/283081219_The_ignorant_museum_Transforming_the_elitist_museum_into_an_inclusive_learning_place.

11 **Etges, A. i Din, D.** Mezhdunarodnyi sovet muzeev i spor o novom opredelenii muzeia – beseda s Loranom Bonilya-Merchavam, Bruno Briulon Soaresom, Lonni G. Banchem III, Bernis Merfi i Mishel' Rive. Mezhdunarodnaya publichnaya istoriya [The International Council of Museums and the Debate on the New Definition of a Museum – A Conversation with Laurent Bonilla-Merchavam, Bruno Brulon Soares, Lonnie G. Bunch III, Bernice Murphy, and Michel Rivaud. International Public History]. – 5(1). – 2022. – S. 19–27. <https://doi.org/10.1515/iph-2022-2039>.

28.04.24 ж. баспаға түсті.

03.05.24 ж. түзетулерімен түсті.

10.05.24 ж. басып шығаруға қабылданды.

*С. Қ. Мұхаметжан

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилёва,

Республика Казахстан, г. Астана.

Поступило в редакцию 28.04.24

Поступило с исправлениями 03.05.24

Принято в печать 10.05.24.

МУЗЕИ – КУЛЬТУРНАЯ ОПОРА СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

В данной статье исследуется роль музеев как культурной опоры современного общества. Рассматриваются их функции в сохранении исторического наследия, культурном просвещении и решении социальных проблем. Особое внимание уделено цифровизации, инклюзии и развитию межкультурного диалога как новым аспектам деятельности музеев. Также анализируются исторические этапы развития музейного дела в Казахстане и современные тенденции, связанные с сохранением национальной идентичности и формированием региональной уникальности. Музеи представлены не только как свидетели прошлого, но и как центры образования, исследований и культурной активности. В статье рассматривается их роль в развитии креативной экономики и культурного туризма, а также их влияние на социальные и культурные процессы на локальном и национальном уровнях. Акцент сделан на важности применения современных технологий, создания инклюзивной среды и реализации инновационных проектов. В условиях глобальных вызовов деятельность музеев переосмысливается, что делает их ключевыми участниками социальных и культурных преобразований. Представленные выводы имеют практическую ценность для разработки рекомендаций по развитию музейного дела в Казахстане.

Ключевые слова: музей, культурное наследие, историческое наследие, цифровизация, инклюзия, межкультурный диалог, региональная идентичность, социальное влияние, культурный туризм, креативная экономика.

*S. K. Mukhametzhana

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Astana.

Received 28.04.24.

Received in revised form 03.05.24.

Accepted for publication 10.05.24.

MUSEUMS – THE CULTURAL PILLAR OF MODERN SOCIETY

This article examines the role of museums as cultural pillars of modern society. It explores their functions in preserving historical heritage, promoting cultural education, and addressing social issues. Special attention is given to digitalization, inclusion, and the development of intercultural dialogue as emerging aspects of museum activities. The article also analyzes the historical stages of museum development in Kazakhstan and contemporary trends related to the preservation of national identity and the formation of regional uniqueness.

Museums are presented not only as witnesses of the past but also as centers for education, research, and cultural initiatives. The study highlights their role in fostering creative economies and cultural tourism, as well as their influence on social and cultural processes at local and national levels. Emphasis is placed on the importance of adopting modern technologies, creating inclusive environments, and implementing innovative projects. In the context of global challenges, museum activities are being redefined, positioning them as pivotal participants in social and cultural transformations. The findings offer practical value for developing recommendations to advance museum practices in Kazakhstan.

Keywords: museum, cultural heritage, historical heritage, digitalization, inclusion, intercultural dialogue, regional identity, social impact, cultural tourism, creative economy.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Алтыбасарова Мейрамгуль Армияновна, саяси ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: mika_al@mail.ru

Ерланов Нуржан Ерланулы, магистрант, «Саясаттану» мамандығы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: erlanov.nurzhan@gmail.com

Жаябаева Рамиля Геннадьевна, аға оқытушысы, Философия және әлеуметтік ғылымдар кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aguarius2020@mail.ru

Мұхаметжан Салтанат Қуанышқызы, докторант, «Мәдениеттану» мамандығы, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mukhametzhansaltanat@gmail.com

Рахимбаева Мадина Нуржановна, докторант, «Әлеуметтану» мамандығы, Журналистика және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: www.madina.pvl@mail.ru

Шамшудинова Гүлнара Тұрғанқызы, қауымд. профессор, Құқықтану кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Gulya-sgt@mail.ru

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Алтыбасарова Мейрамгуль Армияновна, кандидат политических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: mika_al@mail.ru

Ерланов Нуржан Ерланулы, магистрант, специальность «Политология», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: erlanov.nurzhan@gmail.com

Жаябаева Рамиля Геннадьевна, старший преподаватель, кафедра Философия и социальные науки, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aguarius2020@mail.ru

Мұхаметжан Салтанат Қуанышқызы, докторант, специальность «Культурология», Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилёва, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: mukhametzhansaltanat@gmail.com

Рахимбаева Мадина Нуржановна, докторант, специальность «Социология», Факультет журналистики и социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана, 010000, Республика Казахстан, e-mail: www.madina.pvl@mail.ru

Шамшудинова Гүлнара Тургановна, ассоц профессор, кафедра Правоведение, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Gulya-sgt@mail.ru

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Altybasarova Meiramgul Armiyanovna, Candidate of Political Sciences, Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, The Republic of Kazakhstan, e-mail: mika_al@mail.ru

Mukhametzhansaltanat Kuanyshek, doctoral student in «Culture studies», L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mukhametzhansaltanat@gmail.com

Rakhimbayeva Madina, doctoral student in «Sociology», Faculty of Journalism and Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: www.madina.pvl@mail.ru

Shamshudinova Gulnara Turganovna, Associate Professor of the Department of Jurisprudence, Toraigyrov University, 140008, Pavlodar, Republic of Kazakhstan, e-mail: Gulya-sgt@mail.ru

Yerlanov Nurzhan Yerlanuly, Master's degree in Political Science, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: erlanov.nurzhan@gmail.com

Zhayabaeva Ramilya Gennadyevna, Senior Lecturer of the Department of Philosophy and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aguarius2020@mail.ru

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА. ГУМАНИТАРНАЯ СЕРИЯ»

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

***В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.**

***Количество соавторов одной статьи не более 5.**

***Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 % (согласно решению редакционной коллегии).**

***Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее их опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.**

***Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.**

***Двойное рецензирование (слепое) проводится конфиденциально, автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.**

***Статьи отправлять вместе с квитанцией об оплате. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.**

***Оплата за статью не возвращается в случае, если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз.**

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

Если статья отклонена антиплагиатом или рецензентом, статья возвращается автору на доработку. Автор может повторно отправить статью на антиплагиат или рецензирования 1 раз. За содержание статьи несет ответственность автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Журнал «Вестник Торайғыров университета. Гуманитарная серия» выпускается с периодичностью 4 раза в год в сетевом (электронном) формате в следующие установленные сроки выхода номеров журнала:

- Первый номер выпускается до 30 марта текущего года,
- Второй номер – до 30 июня;
- Третий номер – до 30 сентября;
- Четвертый номер – до 30 декабря.

Статью (электронную версию и квитанции об оплате) следует направлять на сайт: <https://vestnik-humznitar.tou.edu.kz/>. Для подачи статьи на публикацию необходимо пройти регистрацию на сайте.

Лицо, которое внесло наибольший интеллектуальный вклад в подготовку рукописи (при двух и более соавторах), является автором-корреспондентом и обозначается «*».

Для осуществления процедуры двойного рецензирования (слепого), авторам необходимо отправлять два варианта статьи: первый – с указанием личных данных, второй – только содержание статьи.

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 **МРНТИ** (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 **DOI** – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 **Фамилия, имя, отчество** (полностью) автора(-ов) – на казахском, русском и английском языках (*жирным шрифтом, по центру*);

4 **Ученая степень, ученое звание;**

5 **Аффилиация** (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 **E-mail;**

7 **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 **Ключевые слова** – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (*см. образец*);

10 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Кіріспе / Introduction** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании (при наличии)** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре) включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно. Объем не менее 10 не более чем

20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

**На отдельной странице (после статьи)
В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса,
номера служебного и домашнего телефонов, e-mail
(номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);**

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
НАО «Торайғыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137,
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).
 E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kaspi.kz Платежи – Образование – Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jysan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZKZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. К. Антикеева*, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар

**ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ
ЧЕРЕЗ КУРСЫ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

В данной статье представлена теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, которая разработана в рамках докторской диссертации «Формирование личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации». В статье приводятся педагогические аспекты самого процесса моделирования, перечислены этапы педагогического моделирования. Представлены методологический, процессуальный (технологический) и инструментальный уровни модели, ее цель, мониторинг сформированности искомых компетенций, а также результат. В модели показаны компетентностный, личностно-ориентированный и практико-ориентированный педагогические подходы, закономерности, принципы, условия формирования выбранных компетенций; описаны этапы реализации процесса формирования, уровни сформированности личностных и профессиональных компетенций. В разделе практической подготовки предлагается интерактивная работа в системе слушатель-преподаватель-группа, подразумевающая личное участие каждого специалиста, а также открытие первого в нашей стране Республиканского общественного объединения «Национальный альянс профессиональных социальных работников». Данная модель подразумевает под собой дальнейшее совершенствование и самостоятельное развитие личностных и профессиональных компетенций социальных работников. Это позволяет увидеть в модели эффективность реализации курсов повышения квалификации, формы, методы и средства работы.

Ключевые слова: теоретическая модель, компетенции, повышение квалификации, социальные работники.

Введение

Социальная работа – относительно новая для нашей страны профессия. Поэтому обучение социальных работников на современной стадии не характеризуется наличием достаточно разработанных образовательных стандартов, которые находили бы выражение в формулировке педагогических целей, в содержании, технологиях учебного процесса.

Продолжение текста публикуемого материала

Материалы и методы

Теоретический анализ научной психолого-педагогической и специальной литературы по проблеме исследования; анализ законодательных и нормативных документов по открытию общественных объединений; анализ содержания программ курсов повышения квалификации социальных работников; моделирование; анализ и обобщение педагогического опыта; опросные методы (беседа, анкетирование, интервьюирование); наблюдение; анализ продуктов деятельности специалистов; эксперимент, методы математической статистики по обработке экспериментальных данных.

Продолжение текста публикуемого материала

Результаты и обсуждение

Чтобы понять объективные закономерности, лежащие в основе процесса формирования и развития личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации, необходимо четко представлять себе их модель.

Продолжение текста публикуемого материала

Выводы

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сделать вывод о том, что теоретическая модель формирования личностных и профессиональных компетенций социальных работников через курсы повышения квалификации содержит три уровня ее реализации.

Продолжение текста публикуемого материала

Список использованных источников

1 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование : сущность, эффективность и неопределенность [Текст] // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 22.

2 **Кузнецова, А. Г.** Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике : монография [Текст]. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с.

3 **Каропа, Г. Н.** Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (На материале сельских школ) [Текст]. – Минск, 1994. – 212 с.

4 **Штофф, В. А.** Роль моделей в познании [Текст] – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.

5 **Таубаева, Ш.** Методология и методика дидактического исследования : учебное пособие [Текст]. – Алматы : Казак университеті, 2015. – 246 с.

6 **Дахин, А. Н.** Моделирование компетентности участников открытого образования [Текст]. – М. : НИИ школьных технологий 2009. – 290 с.

7 **Дахин, А. Н.** Моделирование в педагогике [Текст] // Идеи и идеалы. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – С. 11–20.

8 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: монография [Текст]. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с.

9 **Аубакирова, С. Д.** Формирование деонтологической готовности будущих педагогов к работе в условиях инклюзивного образования : дисс. на соиск. степ. д-ра филос. (PhD) по 6D010300 – Педагогика и психология [Текст] – Павлодар, 2017. – 162 с.

10 **Арын, Е. М., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Теоретические аспекты профессиональной подготовки педагога XXI века : учеб. пособие [Текст]. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова; СПб. : ГАФКиСим. П. Ф. Лесгафта, 2005. – 270 с.

References

1 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie: suschnost, effektivnost i neopredelennost [Pedagogical modeling : essence, effectiveness, and uncertainty] [Text]. In Pedagogy. – 2003. – № 4. – P. 22.

2 **Kuznetsova, A. G.** Razvitie metodologii sistemnogo podhoda v otechestvennoi pedagogike [Development of the system approach methodology in Russian pedagogy : monograph] [Text]. – Khabarovsk : Izd-vo KhK IPPK PK, 2001. – 152 p.

3 **Karopa, G. N.** Sistemnyi podhod k ekologicheskomu obrazovaniyu i vospitaniiu (Na materiale selskih shkol) [The systematic approach to environmental education and upbringing (Based on the material of rural schools)] [Text] – Minsk, 1994. – 212 p.

4 **Shtoff, V. A.** Rol modelei v poznanii [The role of models in cognition] [Text] – L. : LGU, 1963. – 128 p.

5 **Taubayeva, Sh.** Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya : uchebnoe posobie [Methodology and methods of educational research : a tutorial] [Text] – Almaty : Kazak University, 2015. – 246 p.

6 **Dahin, A. N.** Modelirovanie kompetentnosti uchastnikov otkrytogo obrazovaniya [Modeling the competence of open education participants] [Text] – Moscow : NII shkolnyh tehnologii, 2009. – 290 p.

7 **Dahin, A. N.** Modelirovanie v pedagogike [Modeling in pedagogy] [Text]. In Idei i idealy. – 2010. – № 1(3). – Т. 2 – P. 11–20.

8 **Dahin, A. N.** Pedagogicheskoe modelirovanie : monographia [Pedagogical modeling : monograph] [Text]. – Novosibirsk : Izd-vo NIPKiPRO, 2005. – 230 p.

9 **Aubakirova, S. D.** Formirovaniye deontologicheskoi gotovnosti buduschih pedagogov k rabote v usloviyah inklusivnogo obrazovaniya : dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya. [Formation of deontological readiness of future teachers to work in inclusive education : dissertation for the degree of doctor of philosophy (PhD) in the specialty 6D010300- Pedagogy and psychology] [Text] – Pavlodar, 2017. – 162 p.

10 **Aryn, E. M., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Teoreticheskie aspekty professionalnoi podgotovki pedagoga XXI veka : ucheb. posobie [Theoretical aspects of professional training of a teacher of the XXI century : textbook] [Text] – Pavlodar : PGU im. S. Toraigyrov PSU; St.Petersburg. : GAFKiS im. P. F. Lesgafta, 2005. – 270 p.

C. K. Antikeeva, C. K. Ksembaeva*

Торайғыров университет, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІКТІЛІКТІ АРТТЫРУ КУРСТАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛІ

Бұл мақалада «Әлеуметтік қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстары арқылы тұлғалық және кәсіби құзіреттіліктерін қалыптастыру» докторлық диссертация шеңберінде әзірленген біліктілікті арттыру курстары арқылы әлеуметтік қызметкерлердің тұлғалық және кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі ұсынылған. Мақалада модельдеу процесінің педагогикалық аспектілері, педагогикалық модельдеудің кезеңдері келтірілген. Модельдің әдіснамалық, процессуалдық (технологиялық) және аспаптық деңгейлері, оның мақсаты, қажетті құзыреттердің қалыптасу мониторингі, сондай-ақ нәтижесі ұсынылған. Модельде

құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған және практикаға бағытталған педагогикалық тәсілдер, таңдалған құзыреттерді қалыптастыру заңдылықтары, қағидаттары, шарттары көрсетілген; қалыптасу процесін іске асыру кезеңдері, жеке және кәсіби құзыреттердің қалыптасу деңгейлері сипатталған. Практикалық дайындық бөлімінде тыңдаушы-оқытушы-топ жүйесінде интерактивті жұмыс ұсынылады, ол әр маманның жеке қатысуын, сондай-ақ елімізде алғашқы «кәсіби әлеуметтік қызметкерлердің ұлттық альянсы» республикалық қоғамдық бірлестігінің ашылуын білдіреді. Бұл модель әлеуметтік қызметкерлердің жеке және кәсіби құзыреттерін одан әрі жетілдіруді және тәуелсіз дамытуды білдіреді. Бұл модельде біліктілікті арттыру курстарын іске асырудың тиімділігін, жұмыс нысандары, әдістері мен құралдарын көруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: теориялық модель, құзыреттілік, біліктілікті арттыру, әлеуметтік қызметкерлер.

S. K. Antikeeva, S. K. Ksembaeva*

Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar

THEORETICAL MODEL OF FORMATION COMPETENCIES OF SOCIAL WORKERS THROUGH PROFESSIONAL DEVELOPMENT COURSES

This article presents a theoretical model for the formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses, which was developed in the framework of the doctoral dissertation «Formation of personal and professional competencies of social workers through advanced training courses». The article presents the pedagogical aspects of the modeling process itself, and lists the stages of pedagogical modeling. The methodological, procedural (technological) and instrumental levels of the model, its purpose, monitoring the formation of the required competencies, as well as the result are presented. The model shows competence-based, personality-oriented and practice-oriented pedagogical approaches, patterns, principles, conditions for the formation of selected competencies; describes the stages of the formation process, the levels of formation of personal and professional competencies. The practical training section offers interactive work in the listener-teacher-group system, which implies the personal participation of each specialist, as well as the opening of the first Republican public Association in our

country, the national Alliance of professional social workers. This model implies further improvement and independent development of personal and professional competencies of social workers. This allows you to see in the model the effectiveness of the implementation of advanced training courses, forms, methods and means of work.

Keywords: theoretical model, competencies, professional development, social workers.

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Антикеева Самал Канатовна «Педагогика және психология» мамандығы бойынша докторант Торайғыров университеті, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Павлодар, 140008, Қазақстан Республикасы, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Антикеева Самал Канатовна докторант по специальности «Педагогика и психология», Торайғыров университет, Факультет гуманитарных и социальных наук, Павлодар, 140008, Республика Казахстан, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00	Samal Kanatovna Antikeyeva doctoral student in «Pedagogy and psychology», Toraighyrov University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, samal_antikeyeva@mail.ru, 8-000-000-00-00

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ («ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия журналов «Вестник Торайғыров университет», «Наука и техника Казахстана» и «Краеведение» в своей работе придерживается международных стандартов по этике научных публикаций и учитывает информационные сайты ведущих международных журналов.

Редакционная коллегия журнала, а также лица, участвующие в издательском процессе в целях обеспечения высокого качества научных публикаций, во избежание недобросовестной практики в публикационной деятельности (использование недостоверных сведений, изготовление данных, плагиат и др.), обеспечения общественного признания научных достижений обязаны соблюдать этические нормы и стандарты, принятые международным сообществом и предпринимать все разумные меры для предотвращения таких нарушений.

Редакционная коллегия ни в коем случае не поощряет неправомерное поведение (плагиат, манипуляция, фальсификация) и приложить все силы для предотвращения наступления подобных случаев. В случае, если редакционной коллегии станет известно о любых неправомерных действиях в отношении опубликованной статьи в журнале или в случае отрицательного результата экспертизы редколлегии статья отклоняется от публикации.

Редакционная коллегия не должна раскрывать информацию о принятых к опубликованию рукописей третьим лицам, не являющимся рецензентами, потенциальными рецензентами, членами редакционной коллегии, работниками типографии. Неопубликованные данные, полученные из рукописей, не должны использоваться в личных исследовательских целях без письменного разрешения автора.

Ответственность экспертов (рецензентов)

Рецензенты должны давать объективные суждения и указывать на соответствующие опубликованные работы, которые еще не цитируются. К рецензируемым статьям следует обращаться конфиденциально. Рецензенты будут выбраны таким образом, чтобы не было конфликта интересов в отношении исследования, авторов и / или спонсоров исследования.

Ответственность авторов

Ответственность за содержание работы несет автор. Авторы обязаны вносить исправления, пояснения, опровержения и извинения, если такие имеются.

Автор не должен представлять статью, идентичную ранее опубликованной в другом журнале. В частности, не принимаются переводы на английский либо немецкий язык статей, уже опубликованных на другом языке.

В случае обнаружения в рукописи статьи существенных ошибок автор должен сообщить об этом редактору раздела до момента подписи в печать оригинал-макета номера журнала. В противном случае автор должен за свой счет исправить все критические замечания.

Направляя статью в журнал, автор осознаёт указанную степень персональной ответственности, что отражается в письменном обращении в редакционную коллегию Журнала.

Теруге 10.06.2024 ж. жіберілді. Басуға 28.06.2024 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

466 Кб RAM

Шартты баспа табағы 3,9.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген: З. Ж. Шокубаева

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4337

Сдано в набор 10.06.2024 г. Подписано в печать 28.06.2024 г.

Электронное издание

466 Кб RAM

Усл.печ.л. 3,9. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка: Шокубаева З. Ж.

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4337

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

vestnik-humanitar.tou.edu.kz